

Филозофски факултет
Универзитета у Београду

МАСТЕР РАД

Тема:

Рим према Парћанима у доба Јулијеваца-Клаудијеваца

Ментор:

Проф. др Снежана Ферјанчић

Студент:

Стојан Филиповић

ИС 20/15

Београд, септембар 2021. године

САДРЖАЈ

1. Предговор.....	2
2. Извори за историју Партије.....	4
3. Увод.....	6
3. 1. Уздизање Партије и први контакти са Римљанима.....	6
3. 2. Лукул и Помпеј.....	7
3. 3. Красов дебакл код Каре.....	10
3. 4. Последице Красовог пораза и Антонијеве кампање на истоку.....	11
4. Август и Партија.....	14
4. 1. Сукоб Фраата IV и Тиридата I.....	15
4. 2. Signa recepta, Armenia capta.....	16
4. 3. Краљица Муса.....	21
4. 4. Смрт Тиграна II и Гајева кампања.....	22
4. 5. Наставак отпора у Артагири.....	25
5. Тиберије.....	27
5. 1. Вонон I и Германик.....	27
5. 2. Артабан II поново прети.....	32
5. 3. Тиберијево решење.....	33
5. 4. Расплет догађаја на парћанском и јерменском двору, Тиридатово крунисање.....	35
5. 5. Артабанова контраофанзива и повратак изгубљеног.....	38
6. Клаудије и Нерон.....	42
6. 1. Сукоб Артабанових наследника.....	42
6. 2. Мехердат.....	45
6. 3. Радамист у Јерменији.....	46
6. 4. Преузимање контроле над Јерменијом и припрема за рат.....	48
6. 5. Корбулонов поход.....	51
6. 6. Тигран V и Луције Цесеније Пет.....	55
6. 7. Компромис и крунисање.....	59
7. Закључак - вечити (не)пријатељи.....	62
8. Списак скраћеница.....	65
9. Коришћена литература и извори.....	66
10. Прилози.....	69

1. Предговор

У модерној историографији је доста дискутовано о римском империјализму у последња три века старе ере. Иако околности некада сведоче о дефанзивној политици римске државе, нећемо погрешити уколико све римске акције у унутрашњој, а нарочито у спољној политици повежемо са мотивима заснованим на жељи за сталним јачањем и богаћењем, остваривањем личних амбиција и успостављањем универзалне супрематије. Ернст Бадијан (Ernest Badian) помиње контрадикторност римске политике засноване на отвореној агресији према варварима и хегемонистичком империјализму према државама које су у културолошком погледу биле једнаке или чак супериорније од Рима.¹ Сматрам да је веома битно разумети природу римске политике јер тако постајемо свесни правих, често латентних чињеница које су неопходне за сагледавање односа Римљана и других народа. Највећи противник Рима на Истоку била је несумњиво Партија, чија се моћ у једном тренутку простирала од Медитерана до Инда, у већем делу југоисточне Мале Азије и Блиског истока. Ако узмемо у обзир ову чињеницу, замишљајући државу која је обухватала простор некадашњег Селеукидског краљевства, односно делове територија данашњег Ирана, Ирака, Турске, Јерменије, Грузије, Азербејџана, Пакистана, Сирије, Либије, Јордана и Израела, не можемо оповргнути констатацију да су Парћани за Рим представљали главног непријатеља на источној граници. У прилог овоме требало би споменути и трговинску моћ парћанске државе, која је контролисала тзв. „пут свиле”, тј. трговину између Рима и Азије. Јабука раздора била је Јерменија, у којој су обе државе тежиле да остваре свој утицај – Партија због бојазни за своју власт у западним сатрапијама и Месопотамији, а Рим због одржавања веза са градовима на Црном мору, као и провинцијама на истоку, попут Сирије и Кападокије. Наравно, никада не смео занемарити римске амбиције усмерене ка покорвању Леванта и читавог света.

Циљ овог мастера рада је да прикаже односе између Рима и Партије у доба владавине династије Јулијеваца-Клаудијеваца. Да би се тема сагледала у потпуности, неопходно је дати кратак увод и излагање почети од првог додира ових двеју држава. У периоду од Августове владавине до Неронове смрти уочавају се две тенденције римске политике према Партији: жеља за славом и одржавање мира дипломатским путем. Ове идеје постаће јасније након сагледавања догађаја и односа између Рима и Партије током касне Републике и периода династије Јулијеваца-Клаудијеваца. Требало би напоменути

---

¹ E. Badian, *Roman imperialism in the Late Republic*, Oxford 1967, 7.

да Римљани од почетка до краја владавине арсакидске династије нису успели да покоре Партију у потпуности, и обратно. Дискутабилно је да ли су Римљани и Парћани уопште икада имали овакву намеру. Овај мастер рад ће осветлити методе и тактику коју су Римљани употребљавали зарад остварења својих циљева и интереса. Уједно ће скренути пажњу и на величину и моћ парћанског царства, односно Парћана, које прати негативна конотација код римских историчара и писаца, нарочито песника Августовог времена.

2. Извори за историју Партије

О историји парћанске државе сазнајемо углавном на основу грчко-римских извора, попут дела Диона Касија, Тацита, Плутарха, а делимично и Полибија. Страбон у својој *Географији* и Плиније Старији у делу *Историја природе* пружају драгоцене информације о географском простору Партије и њеној трговини. Детаљан приказ парћанске историје од раног периода до 20. године пре н. е. налазио се у изгубљеном делу Августовог савременика Помпеја Трога *Historiae Philippicae*, чији је садржај донекле сачуван захваљујући Јустиновим епитомама. Парћани су у античким изворима често приказивани као окрутан, превртљив, али и храбар народ. Увек би требало имати на уму чињеницу да су ова дела нијансирана политичким дешавањима у односима Рима и Партије, због чега можемо рећи да је наше познавање парћанске културе и државе, нарочито унутрашњег уређења, сведено на минимум. Чињеница је да је већина парћанских извора изгубљена или фрагментарно сачувана, јер су многи градови које су Парћани изградили временом били уништени. Међутим, класична литература и извори се могу допунити епиграфским и документарним изворима: неки натписи који сведоче о дешавањима у парћанском краљевству, пронађени су на територији Ирана, Ирака и Сирије, а остракони са натписима који се тичу узгајања винове лозе нађени су на тлу совјетског Туркменистана.² Тамо је, у античком граду Ниси, током II и III века пре н. е. постојала парћанска краљевска резиденција и светилиште.³

Неке информације добијамо проучавањем клинописних плочица као што су Астрономски дневници из Вавилона и Урука, који се датирају у период између VII века пре н. е. и I века н. е. Поред података о метеоролошким и астрономским појавама, доносе и податке о значајним политичким и друштвеним догађајима, попут освајања Месопотамије од стране Митридата I 141. године пре н. е. Они доносе и списак са именима парћанских краљева до 75. године н. е.⁴ Од великог значаја су нумизматички извори, односно парћанске кованице које не сведоче само о генеалогiji парћанских краљева, него и њиховој култури. Неке податке проналазимо и у усменој историји, тј. у поемама које обрађују историјске теме, као што су наративи Рустана и Готарза.⁵

---

² A. D. H. Bivar, *The Political History of Iran under Arsacids*, *The Cambridge History of Iran*, vol. 3(1) Cambridge 1983, 22.

³ U. Ellerbrock, *The Parthians, The Forgotten Empire*, New York 2021, 4.

⁴ Ellerbrock, *The Parthians*, 4.

⁵ Bivar, *CHI* 3(1), 23.

У модерној историографији многи су писали о Партији, а међу њима требало би издвојити А. Инверниција (A. Invernizzi), једног од водећих истраживача историје Парћанског царства, који наглашава да је оно представљало један од најзначајнијих периода не само иранске него и античке историје.⁶ С обзиром на то да се Партија налазила на средини „пута свиле” и представљала трговинску базу између Европе и Кине, многи извори за њену историју пронађени су на простору кинеске провинције Ксинијанг (Xinjiang) током археолошких ископавања почетком 20. века.⁷

---

⁶ Ellerbrock, *The Parthians*, 1.

⁷ Ellerbrock, *The Parthians*, 7.

3. Увод

3. 1. Уздизање Партије и први контакти са Римљанима

Парћани су водили порекло од мале групе скитских номада, Парна, који су живели југоисточно од Каспијског језера. Почевши од средине III века пре н. е. нападали су селеукидску сатрапију Партију. Освојили у је предвођени Арсаком I, успостављајући тако нову династију која ће остати на власти непуних пет векова. Као наследници Персијског царства, Парћани су захваљујући експанзији Митридата I и Митридата II проширили своју државу од Медитерана на западу, преко Бактријског царства и северне Индије, све до Инда на истоку. Митридат II је међу својим вазалним краљевима имао владаре Адијабене, Гордијене и Озроене, али и Јерменије.⁸ Он је на јерменски престо 95. године пре н. е. поставио Тиграна II (Тигран Велики), који је две године провео у Партији као ратни заробљеник. Овакво јачање Партије није ишло на руку Римљанима, јер је отежавало и чак онемогућавало ширење њиховог утицаја источно од Еуфрата.

Сукоб између Рима и Партије је био неизбежан. Први званични контакт између две државе догодио се 92. године пре н. е., када је Сула, пропретор Киликије, послат да помогне Ариобарзану да поврати изгубљени престо у Кападокији. Римљани су желели да зауставе напредовање понтског краља Митридата VI, који је, крајем 2. и почетком 1. века пре н. е., запретио римском утицају у Малој Азији, заузимајући Пафлагонију и Кападокију. Сула је у овом походу, борећи се против јерменских одреда који су подржавали Ариобарзановог противника и штићеника Митридата Великог, стигао до обале Еуфрата, запретивши тада по први пут и неутралној Партији. Парћани, увидевши да се велика моћ појавила на граници њиховог царства, одлучили су да затраже пријатељство римског народа.⁹ Преговори између две стране вођени су на Еуфрату, а Сула је већ тада на један подруљив начин показао Парћанима ко ће водити кључну реч у њима.¹⁰ За Римљане је овај сусрет био споредног карактера, на којем је Сула тражио од парћанског краља да спречи мешање његовог штићеника Тиграна II у даља дешавања на кападокијском двору.¹¹ Римљани су можда желели на овај начин да увуку и Партију у њихов сукоб са Митридатом VI, јер би тако лакше контролисали немирног понтског

---

⁸ Ellerbrock, *The Parthians*, 34-35.

⁹ R. M. Sheldon, *Rome's Wars in Parthia: Blood in the Sand*, London 2010, 15; A. N. Sherwin-White, *Roman foreign policy in the East 168 B.C. to A.D. 1*, London 1984, 220.

¹⁰ Plut. *Sulla*, 5. 4.

¹¹ Ж. Петковић, *Спољна политика Понтске краљевине*, Београд 2009, 144.

краља. Постоје индиције да је тада успостављен војни савез или је то једноставно био само обичан уговор о потврди пријатељства између Рима и друге нације, без формалног договора.¹² Вероватно је већ тада Еуфрат одређен за границу два царства, што се поклапало са дипломатским и политичким циљем парћанске државе на западу.¹³

3. 2. Лукул и Помпеј

Римљани су поново дошли у контакт са Партијом током Трећег Митридатовог рата, крајем седамдесетих година 1. века пре н. е. Након Дарданског мира, понтијски краљ је склопио савез са Тиграном Великим који је потврђен браком између њега и ћерке јерменског краља. Тигран је у међувремену, искористивши династичке сукобе у Партији, проширио своје краљевство заузевши парћанске територије између Вавилоније и јужне Јерменије, укључујући Медију Атропатену на североистоку, као и северну Сирију и приобални део Киликије на југоистоку.¹⁴ Сенат је у рат против Митридата 74. године пре н.е. послао двојицу конзула: Марка Аурелија Коту и Луција Лицинија Лукула.

Иако почетне борбе нису ишле на руку Римљанима, Лукул је успео да заузме Битинију и протера Митридата из његове краљевине. Понтски владар је уточиште пронашао код свог таста у Јерменији. Лукул је вероватно већ тада желео да на територији Понта успостави римску провинцију, не дозвољавајући својим војницима да уништавају покорене градове, а чак је неке од њих и обновио.¹⁵ Како Тигран није намеравао да изда Митридата, римски конзул је одлучио да крене у поход на Јерменију.¹⁶ У лето 69. године пре н. е. Лукул је са војском, којом је и Тигран био задивљен, кренуо у јужну Јерменију, око које су се налазиле бивше селеукидске и парћанске територије. Ово је био први пут да Римљани пређу преко Таура и Еуфрата.¹⁷ Крајем године Митридат и Тигран су послали изасланике парћанском краљу, напоменувши да су Римљани успоставили моћ

---

¹² Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 16.

¹³ Петковић, *Спољна политика*, 144; Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 16; Ellerbrock, *The Parthians*, 35.

¹⁴ A. N. Sherwin-White, Lucullus, Pompey and the East, *САН IX: The Last Age of the Roman Republic, 146-43 B.C.*, Cambridge 1992, 262-263.

¹⁵ Петковић, *Спољна политика*, 236.

¹⁶ Sherwin-White, *САН IX*, 239-240. пише да не постоје докази да је Рим био сагласан са овом инвазијом. На то указује Цицерон у свом говору у корист Помпеја 66. године пре н.е., алудирајући на Лукулове личне мотиве.

¹⁷ Sherwin-White, *САН IX*, 240; P. Buongiorno, The Roman Senate and Armenia (190 BC-AD 68), *Electrum* 28, 2021, 92 пише како Римљани нису познавали територију и културу јерменске државе, наводећи као пример податак да они уопште нису имали идеју о постојању реке Аракс.

над многима, тако да и њега неће поштедети.¹⁸ Они су преговарали са Партијом око војне помоћи, нудећи да Фраату III врате изгубљене територије: Адијабену, Месопотамију и делове Гордијене. Сазнавши да су његови противници затражили помоћ и савезништво од Партије, Лукул је после победе код јерменске престонице Тигранокерте 69. године пре н.е. одлучио да им узврати истом мером и на двор Фраата III упути мисију угледних Грка. Дион Касије пише да је тада постигнут споразум, који није остао дуго на снази, али су Римљани ипак успели да издејствују парћанску неутралност у борби са Митридатом Великим.¹⁹ Вероватно никакав договор није постигнут између две стране, јер Фраат III није имао поверења у римске намере.²⁰ Лукул је на јерменском походу, поред Тигранокерте, освојио и град Нисибис, где је изградио јако утврђење са двоструким зидовима на граници Месопотамије. Тигран је избегавао отворене сукобе са римским трупама, повлачећи се често на север Јерменије. Митридат је за то време обновио моћ на Понту у толикој мери да је успео да нанесе Римљанима тежак пораз код града Зеле 67. године пре н. е. Овај пораз натерао је Лукула да се повуче из Јерменије, а истовремено је ескалирало незадовољство неких градова због туђинске власти, као и римских војника који више нису имали жеље, нити снаге за даљим ратовањем. То је све утицало на скупштину да прихвати Манилијев закон 66. године, којим је команда у рату против Митридата предата Гнеју Помпеју.²¹

Помпеј је одмах после преузимању заповедништва склопио иницијални договор са Парћанима, понудивши Фраату III исте територијалне уступке, као што су то урадили Митридат и Тигран три године раније. Услов је био да Парћани не прете Риму својим акцијама, али да крену против Јерменије. Фраат је након кратког колебања донео одлуку да нападне северну Јерменију и зароби Тиграна због нелојалности његовог сина. Иако није успео у овоме, заузео је Адијабену и Гордијену 65. године. Међутим, тада је испољена једна значајна карактеристика Помпејеве личности, која потврђује да је он био способни и искусни војсковођа, тј. да је знао да у правом тренутку донесе и промени одлуке у зависности од тренутне ситуације. Наиме, Фраат је одмах затражио обнову споразума са Римом када је чуо да један римски легат маршира истом оном рутом којом је ишао и Лукул, с намером да поврати јужни део Јерменије и могућношћу да запрети

---

¹⁸ Dio, XXXVI 1,1.

¹⁹ Dio, XXXVI 3, 2-3, 3 пише да је Фраат III брзо раскинуо уговор са Римом због сумње у римску шпијунажу, али је ипак одлучио да не пружи помоћ ни једној, ни другој страни. Сматрао је да би уравнотежена борба била најсигурнија.

²⁰ Sherwin-White, *CAH IX*, 240.

²¹ Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 18.

Месопотамији. Помпеј је захтевао враћање Гордијене, а након што је добио приговор од Парћана, послао је другог легата да заузме ову област и постави Тиграна за њеног владара. Епилог Помпејеве политичке игре био је следећи: Јерменија је постала римска вазална краљевина, Тигран је добио на управу Гордијену, док је Фраат III задржао Месопотамију, осим западног дела Озроене, који је био потчињен Риму.²² Еутропије пише како је Тигран, још док се скривао у Артаксати, посетио Помпејев логор у близини града, где се поклонио Римљанину држећи дијадему у рукама, исказујући поштовање, уз одрицање од велике суме новца и својих поседа.²³ Јерменија се крајем 60-их година 1. века пре н. е. налазила под римском јурисдикцијом, али ће се од овог времена, тачније од Лукула и Помпеја па све до краја парћанског царства, попут лопте наизменично налазити у рукама Рима и Партије.²⁴ Граница на Еуфрату између две државе званично је била потврђена током Помпејевог деловања на истоку, али је вероватно о овом питању разговарано и раније.²⁵ Видимо да су Римљани постали смелији и храбрији у преговорима са Партијом од када је слабио утицај Митридата на истоку. То се лако може уочити у њиховим територијалним захтевима и на основу Помпејеве ароганције у одбијању да Фраата освоји традиционалном парћанском титулом „Краља над краљевима“. Војна способност Парћана, заснована на тешко наоружаној коњици и стрелцима, дошла је до изражаја деценију касније, када је Риму нанесен један од најтежих пораза за време похода Лицинија Краса. Не би требало занемарити Помпејеве заслуге у виду стварања нових провинција, које су у даљој историји Рима одиграле велику улогу. У стратешком погледу, морамо издвојити Сирију, римску базу за даље ширење на југ и исток, која је истовремено коришћена у спречавању Парћана да пређу Еуфрат, али и за контролисање неколико вазалних краљевстава током периода Царства.²⁶

---

²² Sherwin-White, *CAH IX*, 264.

²³ Eutrop. VI 13.

²⁴ Ellerbrock, *The Parthians*, 37.

²⁵ Ellerbrock, *The Parthians*, 37; Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 18.

²⁶ F. Millar, *The Roman Near East, 31 BC – AD 337*, Cambridge-Mass. 1993, 27, 33.

3. 3. Красов дебакл код Каре

Чести унутрашњи сукоби слабили су моћ парћанске државе, пружајући тако могућност противницима да шире своју моћ и територију на њен рачун, што је био случај и са Римом. Римљани су током касне Републике тежили остваривању личних амбиција заснованих на богаћењу и јачању угледа. Након смрти Фраата III један од претендента на престо, Митридат, затражио је помоћ од Аула Габинија, проконзула Сирије (57–55. године пре н.е.), у борби против свога брата Орода. Габиније је радо прихватио молбу, али га је у спровођењу ове акције спречио позив Птолемеја XII Аулета, који је због избијања побуне био прогнан из Египта. На основу Помпејевог писма које је Птолемеј носио са собом, Габиније је ипак одлучио да помогне египатском краљу, а не да крене на Партију.²⁷ Извори углавном приписују Габинију деловање без одобрења Сената, ради богаћења,²⁸ али је прави пример похлепе римских лидера током касне Републике био Лициније Крас.

Крас је као управник Сирије желео да достигне своје колеге у тријумвирату Цезара и Помпеја, који су захваљујући војним успесима уживали већу репутацију у народу од њега. Вођен љубомором и претераном жељом за славом, одлучио је да крене у поход на Партију како би прославио тријумф и обезбедио себи већи ауторитет и достојанство. Један научник је овај Красов поход назвао „правим примером римске агресије у источним регионима за који ниједан антички извор није могао да пронађе било какво оправдање”.²⁹ Вероватно су неки догађај из ране младости, и не толико богата војна каријера, сигурно су утицали на Краса да уради нешто што би га ослободило сталне инфериорности у односу на прослављене римске војковође.³⁰ *Gloria* се није могла постићи у Сирији где су, како Дион Касије пише, *људи били мирни*, а они који су раније ратовали против Римљана нису се бунили јер су били савладани,³¹ тако да је за једног римског команданта Партија била изванредна прилика за остварење његових циљева. Међутим, Красов поход на Партију завршен је безуспешно, катастрофалним поразом римске војске у бици код Каре (дан. Харан, у југоисточном делу Турске) 6. маја 53. године пре н.е. На бојном пољу страдало је око 24.000 римских војника, међу којима је

²⁷ Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 19.

²⁸ Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 21.

²⁹ Sherwin-White, *Roman foreign policy*, 279.

³⁰ Plut. *Cras.*, 1. 1 пише да је Крас био умерен и ограничен човек, јер су се његова браћа оженила док су родитељи били живи и сви су делили исту трпезу.

³¹ Dio, XL 12, 1.

био и Красов син, кога је Цезар послао са помоћним одредима из Галије, а губитак легионарских барјака (*signa*) учинио је овај пораз не само катастрофалним него и срамотним. Разлози овог великог неуспеха леже у Красовим непотребним грешкама: лошој процени ситуације и односа снага, као и недовољном познавању противничке тактике. Иако су раније Лукул, Помпеј и Габиније донекле допринели познавању топографије Партије и начина ратовања њене војске, сада је претерана заслепљеност славом постала доминантна у односу на добронамерне савете и успешно војевање. Не би требало занемарити снагу парћанског народа, али узроци римских победа и пораза леже у економској политици римске аристократије током касне Републике, која је често била иницијатор лоших и непотребних потеза. Заузимање богатих и плодних крајева доносило је вишеструку добит.

3. 4. Последице Красовог пораза и Антонијеве кампање на истоку

Као што смо већ напоменули, Римљани су доживели тежак пораз у бици код Каре, после које је и сам Крас изгубио живот током преговора са противничком страном. Парћани нису више желели да воде пацифистичку политику према Риму, него су, вођени гневом и жељом за осветом, кренули у контранапад. Војска Орода II успела је да поврати Месопотамију до Еуфрата, Јерменија је стављена под контролу парћанске државе, као и многи грчки градови широм Мале Азије. Римљани су изгубили могућност одржавања мирних односа са њиховим источним суседом, што је свакако била последица претеране жеље појединаца за достизањем већег богатства и угледа међу народом.

Парћани су након сукоба са Красом почели све више да се мешају у унутрашње послове римске државе, попут грађанског рата Цезара и Помпеја. Светоније пише да је Цезар, након покорвања Хиспаније, припремао поход против Дачана, а затим и против Парћана.³² Сукоби између Рима и Партије су поново букнули у време Другог тријумвирата, када су Брут и Касије послали Квинта Лабијена да затражи помоћ од Партије у борби против Антонија и Октавијана. Након њиховог пораза код Филипја, 43. године пре н. е., Лабијен је понудио помоћ Парћанима, са чим су се они радо сложили, јер им је могао бити од користи.³³ Парћански војсковођа и будући краљ Пакор I је 40.

---

³² Suet. *Aug.* 8.

³³ Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 57.

године пре н. е. заједно са римским војсковођом упао у Сирију и освојио Апамеју. Многи приобални градови такође су потпали под парћанску власт, осим Тира, којег је било немогуће освојити са копнене стране. Римска власт у Малој Азији била је озбиљно угрожена. Освојене су Киликија, неки градови у Карији и Лидија. Марко Антоније је 39. године пре н. е. послао Вентидија Баса, управника Сирије, у контранапад. Он је успео да победи прво Лабијена, а затим и парћанске трупе предвођене Пакором 38. године пре н. е.³⁴ Римљани су тако повратили територије брже него што су их изгубили, док је Вентидије био прави пример успешног римског војсковође, који је користио лукаве методе и доносио добро промишљене одлуке.³⁵ Још уочи избијања овог сукоба, изгледало је да ће Марко Антоније, као највећи тадашњи римски војсковођа, преузети на себе улогу осветника срамотног Красовог неуспеха у борби против Парћана.³⁶

Након Пакорове смрти, нови владар Партије постао је још један од синова Орода II, Фраат IV (38-2. године пре н. е.). Он је одмах по преузимању престола погубио тридесеторицу браће и оца. Незадовољство међу племством је расло, а један њихов представник затражио је помоћ од Рима. Римљани су поново увучени у унутрашња превирања у парћанској држави, што је резултирало новим походом 36. године пре н. е., у којем је Антоније имао подршку недавно постављених клијентских краљева у Малој Азији (Херода у Јудеји, Аминте у Галатији, Полемона у Понту, Архелаја у Кападокији), као и законите жене Октавије и љубавнице Клеопатре. Верује се да је у овом походу учествовало око 100.000 војника, чак двоструко више од Красове војске. Антоније је добијао савете да треба да избегава сукобе на отвореном простору, који је био погодан за парћанске стрелце. Ипак, овај поход завршен је неуспехом римске војске у опсади престонице Медије Атропатене, града Фраате, тј. Фрааспе, коју су Парћани добро чували. Римљанима на руку није ишла надлазећа зима, а и контигент залиха био је све мањи и мањи. Уочи одлучујуће битке, римски лажни пријатељ Артавазд Јерменски дезертирао је и увукао Римљане у још већи проблем. Сам пораз код Фраате, тј. Фрааспе није био толико болан колико чињеница да су двома пораженим легијама одузети бојни знаци (*signa*), као што је био случај са Красовим одредима у бици код Каре.

Римски војници су тражили освету због повлачења јерменског краља, али је Марко Антоније знао да му је потребна помоћ јерменске државе, нарочито када је реч о

---

³⁴ Антоније се истовремено суочио и са нападом илирског племена Партина, али је доста озбиљније гледано на Парћане, који су мислили да Марко Антоније тежи остварењу Цезарових недовршених планова. Види Н. Н. Scullard, *From the Gracchi to Nero*, London and New York 2011, 141.

³⁵ Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 59.

³⁶ Ж. Петковић, *Пад римске Републике*, Београд 2018, 91.

снабдевању римских трупа. Његов план био је базиран на римско-јерменском нападу на Партију у пролеће 34. године пре н. е. Пошто није успео да се ороди са Артаваздом, упао је у јерменску државу исте године. Победио је најстаријег Артаваздовог сина Артаксију, који је уточиште пронашао код Парћана. Изгледа да су Јермени под Антонијем по први пут били принуђени да плаћају трибут Риму.³⁷ Наредне године склопљен је савез са краљем Медије Атропатене, који је озваничен браком Антонијевог сина и ћерке медијског краља. Јерменија се поново нашла у рукама Римљана, али је то било кратког даха, јер су размирице са Октавијаном одвукле Антонијеву пажњу ка западу. Након повлачења римских трупа, Парћани су поново заузели Јерменију и Медију, а за новог јерменског краља постављен је Артаксија, који је одмах наредио да се униште сва римска утврђења и гарнизони на овом простору.³⁸

---

³⁷ Buongiorno, *Electrum* 28, 2021, 95.

³⁸ За Антонијеве походе против Партије види: Scullard, *From the Gracchi to Nero*, 140-143; Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 65-81; Петковић, *Пад римске Републике*, 91-97; Ellerbrock, *The Parthians*, 45; N. C. Debevoise, *A Political History of Parthia*, Chicago 1938, 121-135; Sherwin-White, *Roman foreign policy*, 307-321.

4. Август и Партија

Од Августа па надаље, доношење политичких одлука више није било јавно и о њима се расправљало у царевом савету (*consilium*), међу „његовим пријатељима“, али је на крају завршну реч имао сам император.³⁹ Наравно, ово не треба да нас наведе на то да историју Царства посматрамо као хронику магистрата и политичара који су се само такмичили између себе, него као време у коме је цар бринуо о свим пословима у држави, о становништву Рима, Италије и провинција.⁴⁰ Од царева се у јавности очекивало да, као истакнути појединци воде своју државу успешно, како у унутрашњој, тако и у спољној политици. Међутим, *gloria* се од овог времена, за разлику од Републике, није постизала само војним путем, него и вештом дипломатијом. Прави пример једног успешног императора био је Октавијан Август, који је свом народу донео дуго очекивани мир широм Царства.

Заиста је непотребно коментарисати Августов допринос спољној политици и ширењу граница римске државе. Риму су придодате области северне Шпаније, алпске области Реције и Норика, Илирик и Панонија, те крајеви северно од Ахаје и Македоније, све до Дунава. У Малој Азији су део Понта, Пафлагонија, Галатија и Киликија стављени под директну римску контролу. Египат је постао римска провинција, а Јудеја је прикључена Сирији.⁴¹ Битно је напоменути да ови територијални добици нису сви били резултат његових војних похода, него и успешних дипломатских активности и преговора. Ту пре свега издвајамо Партију. Римљане је и даље пекла срамота због Красовог пораза и губитка легионарских бојних знакова. Управо је жеља за осветом и враћањем изгубљеног изискивала нове сукобе са Парћанима, што је Октавијан преузео на себе као своју дужност према адоптивном оцу Јулију Цезару.⁴²

---

³⁹ Т. Е. Ј. Wiedemann, *Tiberius to Nero, CAH X: The Augustan Empire, 43 B.C.-A.D.69*, Cambridge 2008, 198.

⁴⁰ Wiedemann, *CAH X*, 199-200.

⁴¹ W. Eck, *The Age of Augustus*, Malden-Oxford-Carlton 2007, 123-124.

⁴² Уп. С. У. Merriam, 'Either With Us or Against Us': The Parthians in Augustan Ideology, *Scholia* 13, 2004, 56.

4. 1. Сукоб Фраата IV и Тиридата I

Унутрашњи проблеми на арсакидском двору настављени су и почетком владавине династије Јулијеваца-Клаудијеваца, када је избио сукоб између Фраата IV и Тиридата I. Главни извори за Тиридатову побуну су дела Диона Касија и Јустина, чији се извештаји донекле разликују, у неким појединостима.⁴³ Тиридат је затражио помоћ од Октавијана, у време када је Октавијан водио грађански рат са Марком Антонијем. Октавијан није одговорио на овај позив ни после победе код Акцијума 31. године пре н. е., под изговором да је превише заузет проблемима у Египту, а у стварности је желео да Парћани у међусобној борби исцрпе снагу један против другог.⁴⁴ Међутим, ситуације се преокренула неколико година касније током Октавијановог рата у Хиспанији. Тиридат је, наиме, краткотрајно владао Партијом између 29. и 26. године пре н. е., искористивши незадовољство племства деспотском владавином Фраата IV, али је на крају свргнут с престола.⁴⁵ Након што је средином 20-их година 1. века протеран из Партије, Тиридат је пронашао уточиште у римској провинцији Сирији. Поново је затражио помоћ од Августа како би повратио изгубљени престо предајући му као таоца једног од Фраатових синова, којег је киднаповео при поласку из Партије. Фраат је, чувши за ово, одмах послао изасланике Августу у Малу Азију, захтевајући повратак сина и предају Тиридата.⁴⁶ Иако су захтеви и једне и друге стране изнесени пред Сенатом, Дион пише да је коначна одлука о разрешењу Тиридастовог питања поверена Октавијану Августу.⁴⁷ Римски принцепс је схватио да разумна дипломатија и дискретно коришћење војске представљају најпожељнија средства за опасне и скупе подухвате преко далеког Еуфрата. Светоније пише: *Август ни на један народ није завојштио без праведног и оправданог разлога, и није се трудио око тога да на сваки начин увећа државу или своју ратну славу...*⁴⁸

Наиме, Октавијан Август је одлучио да не подржи Тиридата у остваривању његове намере, али није хтео ни да га преда у противничке руке. Обезбедивши Тиридату сигуран положај и боравак у Риму, пристао је да врати Фраатовог сина у Партију, уколико парћански краљ врати бојне знаке које су Римљани срамно изгубили за време похода Лицинија Краса и Марка Антонија.⁴⁹ О Тиридастовом односу према Риму сведочи новац

⁴³ J. Nabel, Horace and the Tiridates Episode, *Rheinisches Museum für Philologie* 158, 2015, 306.

⁴⁴ Dio, LI 18, 2

⁴⁵ Ellerbrock, *The Parthians*, 48.

⁴⁶ Just. *Epit.* XLII 5, 6-8.

⁴⁷ Dio, LIII 33, 3.

⁴⁸ Suet. *Aug.* 21.

⁴⁹ Dio LIII 33, 2; Just. *Epit.* XLII 5, 8.

са натписом *philoromaios* који је у Партији кован крајем пролећа 26. године пре н. е.⁵⁰ Један епиграфски споменик, пронађен у данашњем Клису у Далмацији, можда сведочи о Тиридатовом сину који је био римски грађанин. Реч је о натпису Јулија Максима, сина Гаја Јулија Тиридата, који је био декурион але Парћана (*ala Parthorum*).⁵¹ Ова јединица је у доба раног принципата, до 9. године н. е., била стационирана у Далмацији.⁵² Дион Касије и Помпеј Трог се не слажу у потпуности по питању хронологије и места Тиридатовог доласка на римску територију (по првом је Тиридат преговарао са римским принцепсом у Сирији око 30, а по другом је то било у Хиспанији 26. године),⁵³ али је идеја о Тиридату који је дошао у Римско царство прихваћена у модерној историографији.⁵⁴ Многи одбијају Јустинову тврдњу да је Тиридат посетио Августа у Хиспанији и подржавају Дионов извештај, алудирајући на превелико растојање које би Парћани морали из Сирије да пређу до Хиспаније.⁵⁵ Можемо закључити да је парћански претендент на престо у Партији, Тиридат, желео да добије подршку римског императора чија је моћ била у успону. Преговори између њих двојице су вођени између 30. и 26. године, а коначан одговор Август је донео након ратова у Хиспанији, када је и Тиридат пронашао уточиште у Сирији, након што га је Фраат IV протерао из земље. Како би извештај о Тиридатовој епизоди био комплетнији, научници приступају овом питању анализом поезије Августовог времена, нарочито Хорацијевих дела.

4. 2. *Signa recepta, Armenia capta*

Римски пораз код Каре (53. године пре н. е) и Антонијеве неуспешне кампање на Истоку (36-34. године пре н. е) имали су тешке последице по римску државу изазивајући бес, гнев, али и истовремено једну врсту анимозитета према Парћанима, који је нарочито уочљив у поезији Августовог времена. Хорације је редовно говорио и писао о парћанском проблему, залажући се за покретање новог рата против Парћана, које је сматрао злим људима, али и лажљивцима. У једном свом писму он, на пример, каже: *Чак*

---

⁵⁰ Ellerbrock, *The Parthians*, 48.

⁵¹ *CIL* III 8746 = *ILS* 2532. Уп. Debevoise, *A Political History*, 138.

⁵² G. Alföldy, *Die Auxiliartruppen der Provinz Dalmatien, Römische Heeresgeschichte. Beiträge 1962-1985*, Amsterdam 1987, 244-245.

⁵³ Уп. Dio, LI 18, 3, LIII 33, 1-3; Just. *Epit.* XLII 5, 6-8.

⁵⁴ Nabel, *Rheinisches Museum für Philologie* 158, 2015, 308-310.

⁵⁵ Nabel, *Rheinisches Museum für Philologie* 158, 2015, 310.

и ја сам, који тврдим да стихове не пишем више, лажљивац испадох већи од Парћана.⁵⁶ Неки од принципа на којима је према Хорацију и другима требало да се заснива римска спољна политика на истоку били су: освета због срамотних и понижавајућих пораза нанетих римској војци од стране Парћана, повратак изгубљених легионарских знакова, наводни дефанзивни рат, али и, насупротив томе, остварење Августовог екуменског пројекта анектирања крајева на источној граници Царства.⁵⁷ Хорације, као песник идеалног Рима, кроз једну пропаганду у лирској форми тежи да принцепса убеди да је војна експедиција против Партије неопходна, јер је то једини начин да се избрише њихова срамота из прошлости, али и да се спречи ново морално посрнуће и грађански ратови.⁵⁸ Иако је велика жеља да се Красов и Антонијев пораз сурово казни била очигледна и веома раширена, Август је изабрао мирније решење, без вођења рата и проливања крви. Разлози овакве принцепсове одлуке су бројни. Фраат IV није искористио грађански рат између Октавијана и Антонија да нападне Рим. Чак и да је то покушао, Римљани би морали да прихвате борбу, јер се Тиридат налазио под њиховом контролом. Међутим, катастрофални порази римских војсковођа из времена позне Републике подсећали су Августа да се границе освајања морају поставити.⁵⁹ Принцепс је Рим посматрао као центар Царства, тако да не чуди то што крајеви преко Еуфрата нису били у његовим мислима, које су биле усмерене само ка очувању мира и римских граница.⁶⁰ Препознавши последице евентуалног рата са Парћанима које би могле анулирати сва његова достигнућа до тада, Август је приступио политици избегавања сукоба, која ће постати један од његових главних постулата у вођењу спољне политике.⁶¹

Иако је римски император вратио сина парћанском краљу 23. године пре н. е., њихов договор званично је спроведен у дело 12. маја три године касније, када су римски заробљеници и изгубљени бојни знаци предати у руке Тиберија, који се, судећи према Светонију,⁶² налазио на челу посланства задуженог да их преузме.⁶³ Пишући о томе, Еутропије истиче да Персијанци, тј. Парћани до тада нису никоме предали ратне

---

⁵⁶ Hor. *Epist.* II 1.111-112.

⁵⁷ G. La Bua, Horace's East: Ethics and politics, *Harvard Studies in Classical Philology* 107, 2013, 268.

⁵⁸ La Bua, *Harvard Studies in Classical Philology* 107, 2013, 268-271, 290-291.

⁵⁹ Петковић, *Пад римске Републике*, 124.

⁶⁰ Eck, *The Age of Augustus*, 126.

⁶¹ J. W. Rich, Augustus's Parthian Honours, the Temple of Mars Ultior and the Arch in the Forum, *Papers of the British School at Rome*, 66, 1998, 72.

⁶² Suet. *Tib.* 9.

⁶³ RGDA 29; Dio, LIV 8,1; Suet. *Aug.* 21; Just. *Epit.* XLII 5. 11. Уп. Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 82; Debevoise, *A Political History*, 140; Eck, *The Age of Augustus*, 126; V. S. Curtis, S. Stewart, *The Age of the Parthians, The Idea of Iran*, vol. II, London and New York 2007, 54 истичу да је Август успео да поврати више од сто римских барјака и око хиљаду заробљених Римљана.

заробљенике или таоце.⁶⁴ Дион Касије и Помпеј Трог сведоче да је Фраат пристао на споменути договор, али да је са његовом реализацијом одуговлачио. Дион Касије пише како се парћански краљ плашио да ће Август повести експедицију против њега, јер није испунио ни једно од својих обећања.⁶⁵ Помпеј Трог наглашава алармантну ситуацију на парћанском двору, када је Фраат чуо да Октавијан након поковања Хиспаније долази у Сирију како би завршио недовршене послове.⁶⁶ Видимо да су Августов боравак на Истоку, као и Тиберијев у Јерменији крајем 20-тих година 1. века, утицали на парћанског краља да прихвати римске захтеве.⁶⁷ Римски принцепс је овај догађај представио као своју велику победу над Партијом у рату, напоменувши да је успео да врати без борбе оно што је претходно било изгубљено у боју.⁶⁸ Затим је наредио да се у част његовог успеха принесу жртве и посвети храм Марса Осветника (Mars Ultor) на Капитолу (по угледу на храм Јупитера Феретрија), где је требало похранити враћене војне знаке, што је на крају сам урадио. Штавише, Август је у град ушао на коњу прослављајући своју победу која је потврђена и подизањем тријумфалног лука.⁶⁹

У модерној историографији се доста расправљало о постојању храма Марса Осветника на Августовом форуму у време враћања римских бојних знакова, с обзиром на то да је ово светилиште римском богу рата било посвећено тек 2. године пре н. е. Неки истраживачи сматрају да је храм изграђен раније, док су други мишљења да су враћени бојни знаци били чувани у неком од других Августових храмова, па су касније накнадно постављени у храм Марса Осветника.⁷⁰ Император је на њега гледао као на центар свих ритуала повезаних са војним походима, где су постављене статуе победника и где је Сенат изгласавао одлуке о објављивању рата и склапању мира.⁷¹ Јустин наводи да су Фраатови синови и унуци предати Августу као таоци.⁷² Августов успех слављен је у поезији, на иконографским приказима, као и на новцу кованом широм Царства, од Сирије до Хиспаније. Хорације у писму Икцију, међу новостима из Рима о победи Агрипе над Кантабрима и Клаудија Нерона над Јерменима, спомиње и да је Фраат признао Цезару

---

⁶⁴ Eutrop. VI 9.

⁶⁵ Dio, LIV 8, 1.

⁶⁶ Just. Epit. XLII 5.

⁶⁷ Петковић, *Пад римске Републике*, 164.

⁶⁸ Dio, LIV 8, 2.

⁶⁹ RGDA 29, Dio, LIV 8, 3-4.

⁷⁰ О питању изградње самог храма, као и постављању враћених бојних знакова, детаљније види: Rich, *Papers of the British School at Rome* 66, 1998, 79-97.

⁷¹ Eck, *The Age of Augustus*, 126.

⁷² Just. Epit. LXII 5, 12.

власт на коленима.⁷³ Обраћајући се Лолију, Хорације пише: *још скоро дечак већ си се борио против Кантабра под вођством јунака који нам „орлове“ Краса из парћанских храмова врати, а што још оста то сад нам досуђује оружјем моћним.*⁷⁴ Овидије Августов дипломатски подвиг слави стихом: *Ви Парћани не држите више доказе о нашој срамоти.*⁷⁵ Песници Августовог круга показују да су били свесни пораза које су римске легије доживеле.⁷⁶ Рељефни приказ који сведочи о враћању заробљеника и бојних знакова налази се на мермерној статуи Августа из Прима Порте, која се датује у време око 17. године пре н. е., а била је смештена у вили царевог жене Ливије (види прилоге, форографија 1). На царевом грудном оклопу, у средини, уочавају се две доминантне фигуре које учествују у предаји бојних знакова: римски представник у оклопу (лева фигура, већих димензија) који прима барјак украшен легионарским орлом и најмање два фалерама (*phalerae*) и Парћанин (десна фигура, мање величине) како гледа у правцу бојног знака (види прилоге, фотографија 2).⁷⁷ Иако је повратак легионарских обележја било резултат успешне дипломатске акције, у римској јавности је приказано као Августова велика победа, заснована на свеобухватном тријумфу Запада над Истоком, што се може сматрати једним од најзначајнијих Августових достигнућа у спољној политици.⁷⁸ Римљани су тада коначно успели да са свог оружја сперу срамоту пораза и понижења.⁷⁹

Август је настојао да прошири римски утицај на Истоку. Ојачао је везе са клијентским владарима попут Херода у Јудеји, Архелаја у Кападокији и Полемона у Понту, чак је решавао спорове у Грчкој, Малој Азији и Сирији. Требало би истаћи и то да је римски принцепс у Комагени, која је била близу Јерменије, за краља поставио Митридата, иако је он још увек био дечак.⁸⁰ Дион Касије истиче да је Август савезницима чак допуштао да задрже традиционално уређење.⁸¹ Светоније пише да је Августова благост и храброст подстакла Индијце и Ските да затраже његово пријатељство и пријатељство римског народа.⁸² Пораст императоровог угледа на Истоку довео је до

---

⁷³ Hor. *Epist.* I 12, 25-28.

⁷⁴ Hor. *Epist.* I 18, 54-57.

⁷⁵ Ov. *Fast.* V 594.

⁷⁶ Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 82.

⁷⁷ Curtis, Stewart, *Age of the Parthians*, 54.

⁷⁸ Curtis, Stewart, *Age of the Parthians*, 54.

⁷⁹ Петковић, *Пад римске Републике*, 165.

⁸⁰ E. S. Gruen, *The Expansion of Empire under Augustus*, *САН X: The Augustan Empire*, 43 B. C. – A. D. 69, 2008, 159.

⁸¹ Dio, LIV 9. 1-2.

⁸² Suet. *Aug.* 21.

промене политике према јерменском питању. Незадовољни владавином Артаксије II, грађанство и знаменити људи Јерменије одлучили су да збаце са власти парћанског штићеника и захтевали су новог владара. Могуће је да су на њихово расположење утицали Августов боравак и делатност у источним провинцијама.⁸³ Јермени су захтевали да за новог владара буде постављен Артаксијин брат Тигран, који је тада боравио у Риму.⁸⁴ Август је за извршење овог задатка на чело војске 20. године пре н. е. поставио свог пасторка Тиберија, који је без икаквих проблема устоличио Тиграна II на упаржњеном престолу, јер су Јермени пре његовог доласка већ уклонили Артаксију.⁸⁵ Тацит наводи да су га мучки убили његови рођаци.⁸⁶ Светоније бележи да је сам Тиберије поставио Тиграна на јерменски престо ставивши му дијадему на главу.⁸⁷ Јерменија је поново постала римски протекторат, где је Тигран II владао као римски штићеник, што су Парћани прећутно прихватили.

У стварности, Јерменија није била покорена, него се на њеном трону налазио римски клијент, који је владао као краљ из локалне династије.⁸⁸ Августова постигнућа на истоку, у односима са Партијом и Јерменијом, нашла су одраза у званичној царској пропаганди. Представљена су на посебним емисијама новца из 19. године пре н. е. На реверсу кованице (види прилоге, фотографија 3) повезане са дипломатским успехом у односу са Партијом представљен је Парћанин који, клечећи, предаје бојне знаке, са легендом CAESAR AVGVSTVS SIGN(is) RECE(*ptis*), док је на реверсу денарија (види прилоге, фотографија 4) који славе стављање Јерменије под римски протекторат приказан Јерменин у клечећем положају, како носећи тијару пружа обе руке, уз легенду CAESAR DIVI F(*ilius*) ARME(nia) CAPT(*a*).⁸⁹ На реверсу златника из Пергама (19-18. године) приказана је богиња „победне“ како пробада грло бика, уз легенду ARMENIA CAPTA, док се на реверсу денарију из истог града налази Јерменин (види прилоге, фотографија 5) са копљем и луком, уз легенду CAESAR DIVI F(*ilius*) ARMEN(*ia*) RECE(*pta*) IMP(*erator*) VIII.⁹⁰ Враћање бојних знакова посведочено је и на једном златнику из Хиспаније (18-17. године) на чијем реверсу се поред легенде CIVIB(*us*) ET

---

⁸³ Gruen, *CAH X*, 159.

⁸⁴ Артаксија II је 30. године пре н. е., као један вид љубазности, послао млађег брата Тиграна као таоца у Рим. О томе види Buongiorno, *Electrum* 28, 2021, 96.

⁸⁵ Dio, LIV 9, 4-5; RGDA 27, 2.

⁸⁶ Tac. *Ann.* II 3.

⁸⁷ Suet. *Tib.* 9.

⁸⁸ Петковић, *Пад римске Републике*, 165.

⁸⁹ C. N. V. Sutherland, *Roman History and Coinage 44 BC – AD 69*, Oxford 1987, 13-14, 6a и 6b. Уп.

Петковић, *Пад римске Републике*, 165.

⁹⁰ Sutherland, *Roman History and Coinage*, 6, 3c и 3d.

SIGN(is) MILIT(aribus) A PART(his) RECVP(eratis), налази и квадрига на тријумфалном луку окружена војницима.⁹¹

4. 3. Краљица Муса

Феудална хијерархија у Партији одржавала је Фраата IV константно рањивим у односу према моћним аристократама, чије је незадовољство све више расло након враћања римских бојних знакова.⁹² Август је парћанском краљу послао многе дарове, а међу њима је био један чије се слање може сматрати само дарезљивим или ипак стратешким потезом. Наиме, у питању је била робиња по имену Муса. Она је у почетку била Фраатова конкубина. Након што му је родила сина Фраатака, Фраат се њоме оженио.⁹³ У модерној историографији се расправљало о томе да ли је Муса била Августов шпијун са задатком да цара обавештава о догађајима у Партији или се Август надао да ће преко ње успети да утиче на Фраата IV.⁹⁴ Пошто су на арсакидском двору 20. године пре н. е. живеле четири краљице, слање робиње из Италије може се окарактерисати као Августово мешање у питање наследства на парћанском престолу. Ремећење редоследа наслеђивања би римском императору отворило могућност покретања казнене експедиције и претварања Партије у римску провинцију.⁹⁵ Муса је убрзо постала једна од кључних политичких фигура на парћанском двору. Успела је да Фраатак буде одређен за наследника престола. Да би осигурала своју и синовљево позицију, наговорила је Фраата IV да своје синове пошаље у Рим.⁹⁶ То су били Сераспадан, Вонон, Фраат и Родасп, сви из брака са Лаодиком, ћерком Антиоха I Теоса из Комагене. Они су најпре предати сиријском легату Марку Тицију, 10. или 9. године пре н. е., а затим су одведени у Рим.⁹⁷ Овај догађај спомиње се у *Делима божанског Августа: Фраат, краљ Партије, Ородов син, послао ми је у Италију своје синове и унуке, не зато што је био побеђен у рату, већ зато што је, залажући своју децу, молио за наше пријатељство.*⁹⁸ Иако су у латинским изворима представљени као таоци, у модерној

---

⁹¹ Sutherland, *Roman History and Coinage*, 14, 6с.

⁹² F. E. Romer, Gaius' Military Diplomacy in the East, *Transactions of the American Philological Association* 109, 1979, 201; Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 85.

⁹³ Joseph. *AJ* XVIII 2, 4.

⁹⁴ Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 85.

⁹⁵ E. Strugnell, Thea Musa, Roman Queen of Parthia, *Iranica Antiqua* 43, 2008, 283.

⁹⁶ Joseph. *AJ* XVIII 2, 4.

⁹⁷ Ellerbrock, *The Parthians*, 45.

⁹⁸ RGDA 32.

историографији се сматра да је овакав „боравак у иностранству“ био уобичајен за истакнуте људе из клијентских држава.⁹⁹ Њихово присуство у Риму никако се не може окарактерисати као потчињавање или попуштање Римљанима, него као Мусин политички потез, смишљен да се обезбеди парћански престо Фраатаку.¹⁰⁰ Светоније пише да је Август током једне представе приказао таоце из Партије, по први пут виђене у Риму. Провео их је преко средине арене и потом поставио да седе у другом реду, иза њега.¹⁰¹ Овај потез римског императора сведочи о политичком значају парћанских наследника, а њихово стратешко постављање иде у прилог статусу који су уживали у Риму. Не би требало занемарити чињеницу да је Август прихватајући таоце стекао предност у односу на Партију, јер је парћанске принчеве могао у сваком тренутку користити као учеснике у борби за парћанско наследство.¹⁰² Муса је после извесног времена постала толико моћна да је приграбила сву власт за себе и свог сина. Јосиф Флавије наглашава Фраатову опчињеност Мусином лепотом и напомиње да је та жена била у стању да краља наговори да испуни све оно што би она наумила.¹⁰³ Желећи да што пре загосподари Партијом, Муса је искористила Фраатаково нестрпљење, те је у договору са њим 2. године пре н. е. отровала Фраата IV. Три године касније, 2. године н. е. удала се за свог сина Фраатака (као краљ је познат под именом Фраат V) и тако постала краљица. По парћанској традицији, Муса је примила дијадему од Богиње победе, тј. Нике. Њена титула *Богиња Уранија Муса краљица (Thea Urania Musa basilissa)* посведочена је на парћанском новцу.¹⁰⁴

4. 4. Смрт Тиграна II и Гајева кампања

Након смрти римског штићеника на јерменском престолу Тиграна II, 6. године пре н. е., поново је дошло до одређених трзавица у односима између Рима и Партије. Јермени су без одобрења и сагласности Рима прогласили за Тиграновог наследника његовог сина Тиграна IV, који је био очев савладар. Знајући да ће се Римљани сигурно умешати, позвали су у помоћ Парћане, јер је јерменска војска била инфериорнија у односу на

---

⁹⁹ Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 84-85 и Ellerbrock, *The Parthians*, 45.

¹⁰⁰ Strugnell, *Iranica Antiqua* 43, 2008, 283-284.

¹⁰¹ Suet. *Aug.* 43.

¹⁰² Strugnell, *Iranica Antiqua* 43, 2008, 285.

¹⁰³ Joseph. *AJ* XVIII 2, 4.

¹⁰⁴ Debevoise, *Political History*, 147-148; Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 85; Ellerbrock, *The Parthians*, 46-47.

римску у сваком погледу. Парћански краљ Фраатак, познатији као Фраат V радо је прихватио јерменско окретање Партији, што у ствари показује да се Парћани нису одрекли претензија на Јерменију, сматрајући свако римско мешање у ово питање једном врстом узурпације. Наравно, Фраат V се осећао доста храбријим и смелијим да поново уђе у конфликт са Римом, с обзиром на чињеницу да је Август у овом периоду већ био у поодмаклим годинама, а да је Тиберије, један од царевих најбољих војсковођа тада боравио на Родосу.¹⁰⁵ Постоје различита објашњења Тиберијевог одласка на Родос: путовање из приватних разлога или под притиском, јер су многи говорили да га је Август протерао зато што је планирао побуну против царевих адоптираних синова Гаја и Луција.¹⁰⁶ Иако је мешањем у питање јерменског наследства прекршио одредбе из 20. године пре н. е., Фраат V је то учинио јер је знао да се Август није могао ослонити ни на кога, осим на своје унуке, тј. адоптивне синове, који су још били млади и неискусни.¹⁰⁷

Римљани су одговорили тако што су на јерменски престо поставили извесног Артавазда, чије порекло није познато. Овај потез је нашао одраз у царској пропаганди. Године 5. пре н. е. кован је новац са легендом *Armenia recepta*.¹⁰⁸ Артавазд је, како наводи Тацит, одмах био збачен са трона, уз велике губитке на римској страни.¹⁰⁹ Јермени очигледно нису били расположени да прихвате мешање са стране. Артавазд је протеран из Јерменије, а за краља је проглашен Тигран IV, син Тиграна II.¹¹⁰ Овакав развој догађаја је изискивао организовање веће експедиције под вођством искусног војсковође као што је био Тиберије. Међутим, Август је, прилично узнемирен овим дешавањима, донео одлуку да у поход против Јермена и Парћана ипак пошаље Гаја, свог унука и усвојеног сина. Дион Касије пише да је Гај тада добио проконзулско звање, додељен му је одређен број саветника. Добио је и супругу, како би уживао достојанство које доликује ожењеном човеку. Гај је на путу од Рима до Сирије свуда приман са великим почастима и одликовањима, како је доликовало царевом унуку и усвојеном сину.¹¹¹

---

¹⁰⁵ Dio, LV 10.18; Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 87;

¹⁰⁶ Уп. Dio, LV 9, 5-8; Suet. *Tib.* 10.

¹⁰⁷ Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 87. Romer, *Transactions of the American Philological Association* 109, 1979, 201 такође сматра да је парћанско мешање угрожавало уговор из 20. године пре н. е. што је изазвало изненађење, јер су парћански наследници тада и даље били доступни Августу као политички таоци.

¹⁰⁸ Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 100, n. 41.

¹⁰⁹ Tac. *Ann.* II 4.

¹¹⁰ Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 87-88.

¹¹¹ Dio, LV 10, 18-19.

Овидије је покушао стихом да застраши непријатеља и унапред најави римски тријумф: *Парћанине, платићеи казну*.¹¹² Август је увидео да је Тиберијев боравак на Родосу вероватно у извесној мери обуздао Фраатове претензије на Јерменију, што се може објаснити ћутњом извора по питању јерменске побуне у периоду између 6. и 2. године пре н. е.¹¹³ Зато се Гајев избор може објаснити чињеницом да ситуација није била критична, а његово путовање и обилазак источних провинција претпоставком да се младић спремао за конзулат, заповедање војском и, у будућности, наслеђивање престола.¹¹⁴ Слава стечена у походу против Партије донела би му признање у Риму. У прилог овоме иде и Гајева кампања у Арабији, у близини Египта, за време конзулата 1. године н. е.¹¹⁵ Август је желео да на један демонстративан начин, најављујући велику римску експанзију на Истоку, само заплаши противника, што му је на крају и пошло за руком. Када су сазнали за Гајеву мисију, Фраат V и Тигран IV су одлучили да, сваки за себе, започну преговоре са римским императором. Тигран је након Артаваздове смрти, шаљући дарове цару, тражио одобрење Рима за своје ступање на престо, док је парћански краљ намеравао писменим путем да оправда недавне догађаје и затражи повратак своје браће из Рима. Дион Касије нам преноси кореспонденцију између римског цара и парћанског владара, која је могла ескалирати ратом због увреда које су један другом упутили. Август се прво обратио Фраату V без коришћења свечане парћанске титуле „краљ над краљевима“, на шта је парћански краљ одговорио такође подругљиво, обраћајући се Августу само титулом цезара.¹¹⁶ Ипак, рат је избегнут. Фраат је био принуђен да одустане од својих претензија на Јерменију и своју браћу, како би сачувао свој живот због претњи које нису долазиле само од Рима, него и од његових сународника у Партији.¹¹⁷ Фраат V имао је доста проблема код куће, јер је парћанска аристократија била огорчена због чињенице да је био син римске конкубине и што је заједно са њом отровао свог оца.¹¹⁸ Договор између Рима и Партије, тачније одржавање *status quo* из времена пре Тигранове смрти, званично је потврђен на састанку Гаја и Фраата V на једном острву у Еуфрату, крајем септембра или почетком октобра 2. године н. е.

---

¹¹² Ov. *Ars am.* I 179.

¹¹³ Romer, *Transactions of the American Philological Association* 109, 1979, 202.

¹¹⁴ Romer, *Transactions of the American Philological Association* 109, 1979, 203.

¹¹⁵ О Гајевој кампањи у Арабији, детаљније види: Romer, *Transactions of the American Philological* 109, 1979, 204-208.

¹¹⁶ Dio, LV 10, 20.

¹¹⁷ Dio, LV 10. a, 4.

¹¹⁸ Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 90.

Занимљиво је да су обе војске током преговора њихових „шефова“ биле стациониране на супротним обалама реке, али је компромис на крају прослављен заједничким гозбама које су Гај и Фраат приредили један другом. О овим детаљима нас обавештава Велеј Патеркул, који напомиње да је његова срећа била да током своје ране војне каријере, када је имао чин војног трибуна, присуствује састанку двојице истакнутих војсковођа. Он такође додаје да се тада по први пут десило да парћански краљ открије Цезару издајство једног Римљанина, тачније лукавог и превртљивог Марка Лолија, кога је Август желео да постави за саветника свог млађег сина.¹¹⁹ Не знамо да ли је ово била само гласина коју је Фраат пренео Августу, али је Лолије убијен неколико дана касније. Разлог смрти се само може претпоставити, што потврђује и Велеј Патеркул када каже: *Ја не знам да ли је она била случајна или намерна.*¹²⁰ Истинитост ове приче није потврђена, али је Фраат V разоткривањем Августовог комеса и ретора, желео да покаже римском императору своју лојалност и верност.¹²¹

4. 5. Наставак отпора у Артагири

Након Гајевог повратка у Сирију, Римљани су веровали Парћанима који су обећали да се више неће мешати у јерменске послове, јер је то био једини начин да осигурају безбедну границу дуж Еуфрата. Иако је Фраат V повукао директну подршку Јерменима, отпор римској власти у Јерменији је и даље постојао. Она је била подељена на оне који су мање или више подржавали римску страну и националистичку опозицију која је била наклоњенија Партији.¹²² Средиште отпора био је град Артагира, док се на челу истрајних побуњеника налазио извесни Адон. Управо је њихова жеља да наставе са отпором формално отворила Гајеву јерменску кампању.¹²³ Римљани су извојевали неколико мањих победа над јерменском војском, током пролећа и лета 3. године. Велеј Патеркул наводи да је Гајева кампања у Јерменији у почетку била успешна.¹²⁴ Адон је чак у једном тренутку почео преговоре са Римљанима. У модерној историографији се сматра да је он желео да обустави опсаду Артагире, која је посведочена у фастима. Реч је о фастима чији

---

¹¹⁹ Vell. II 102, 1-3.

¹²⁰ Vell. II 102. 1.

¹²¹ Romer, *Transactions of the American Philological Association* 109, 1979, 209; Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 88-89.

¹²² Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 89; Romer, *Transactions of the American Philological Association* 109, 1979, 210.

¹²³ Romer, *Transactions of the American Philological Association* 109, 1979, 211.

¹²⁴ Vell. II 102. 2. Уп. Romer, *Transactions of the American Philological Association* 109, 1979, 211.

су фрагменти нађени у граду *Supra Maritima* у Пиценуму (*fasti Cuprenses*). У уносу за 4. годину стоји да је Гај Цезар ратовао у Јерменији и да је опседао Артагиру.¹²⁵ Млади римски генерал је на Адонов предлог гледао као на почетак парћанске предаје, руководећи се ранијим Фраатовим потезом приликом откривања Лолијевог вероломства.¹²⁶ Дион Касије извештава да је Адон позвао Гаја да приђе што ближе зидинама Артагире, како би му одао неке тајне везане за парћанског краља.¹²⁷ Млади римски командант није размишљао да је овај позив у ствари био мамац који ће га на крају коштати живота. Док је гледао документ који му је Адон предао у руке, Јерменин га је ранио мачем.¹²⁸ Гајево рањавање подстакло је Римљане да окончају јерменску кампању потпуним разарањем зидина Артагире.¹²⁹

У међувремену, Гај се повукао у Сирију, где је због свог здравственог стања захтевао од Августа да га ослободи свих јавних дужности у држави. Дион Касије пише како се Гај није осећао довољно снажним, јер је болест ослабила његов ум, а уједно и његове способности.¹³⁰ Цар је то тешко прихватио и покушавао је на све начине да га поново врати у Рим. Коначно је успео у томе почетком 4. године, али је Гај на путу за Рим умро услед компликација од рањавања, 21. фебруара, у киликијском граду Лимири.¹³¹ Август је 3. године н. е. на јерменски престо поставио краља Ариобарзана, сина међанског краља Артабаза. Њега је недуго затим наследио његов син Артавазд (4. године н. е), а након његове смрти престо је преузео нови римски кандидат Тигран V.¹³² Август је своју политику према Јерменији заснивао на хегемонији успостављеној помоћу постављања римских штићеника на престо, али и одржавањем пријатељских односа са Партијом. Иако је познавао домете и ограничења римског ауторитета на истоку, Август је себе ипак приказивао као освајача који је успоставио римски суверенитет на овим просторима.¹³³

---

¹²⁵ V. Ehrenberg, A. H. M. Jones, *Documents Illustrating the Reigns of Augustus and Tiberius*, Oxford 1955, 39.

¹²⁶ Romer, *Transactions of the American Philological Association* 109, 1979, 211.

¹²⁷ Dio, LV 10 a, 6.

¹²⁸ Flor. II 32, 44; Vell. II 102, 2; Dio, LV 10 a, 6.

¹²⁹ Судбину Артагире спомиње и Strabo, XI 14, 6.

¹³⁰ Dio, LV 8.

¹³¹ Romer, *Transactions of the American Philological Association* 109, 1979, 213.

¹³² RGDA 27; Dio, LV 10 a, 7; Tac. *Ann.* II 4.

¹³³ Gruen, *CAH X*, 163.

5. Тиберије

5. 1. Вонон I и Германик

Иако је Фраатак тј. Фраат V постигао споразум са Августом и избегао рат са Римским царством имао је велике проблеме са одржавањем власти у Партији. Аристократија му је замерала што је на престо дошао тако што је убио свог оца. Велико неповерење изазивало је и то што је био син конкубине која је послата из Рима. Парћански племићи нису толерисали странце, посебно не оне који су имали везе са Римом. Појава Мусиног портрета на новцу и титула краљице нису могли да прикрију њено ниско и страно порекло. Незадовољство је кулминирало 4. године, када је парћански краљ заједно са Мусом протеран у Сирију. Тамо су вероватно били убијени, пошто се од тада више не спомињу у изворима.¹³⁴ Нови владар постао је Ород III, али је он после неколико месеци збачен са власти од стране племства, које га је и довело на престо. Започета је потрага за новим владаром, који би био у стању да консолидује ситуацију на парћанском двору. Неки племићи су сматрали да би најбоље решење био један од синова Фраата IV, те су 6. године у Рим послали делегацију са молбом да се Вонон, који је тамо боравио деценију и по, врати у Партију. Август је врло радо поздравио могућност да се поново индиректно умеша у парћанску унутрашњу политику и на престо доведе владара наколоњеног Риму. Најстарији Фраатов син устоличен је на упражњеном парћанском престолу за новог краља 7. или 8. године, као Вонон I.¹³⁵ Међутим, попут својих претходника, није дуго остао на власти јер је био штићеник Римљана. Тацит преноси како су га Парћани на почетку радо прихватили, али су се убрзо покајали и постидели. Он бележи: *Тражили су краља из друге земље, зараженог обичајима непријатеља. Престо Арсакида сматра се римском провинцијом, па се тако и додељује. Где је слава оних ратника који су сасекли Краса и најурили Антонија, када Партима влада Цезарев слуга који је толико година провео у ропству.*¹³⁶ Вонон се није трудио да промени начин живота, него је својим поступцима стварао још веће нерасположење код својих сународника: презирао је народне свечаности, није волео коње, нити је ишао у лов. Био је превише љубазан, предусретљив и приступачан у опхођењу. Тацит истиче да су Парћани ове лепе особине сматрали пороцима и да су

---

¹³⁴ Ellerbrock, *The Parthians*, 46.

¹³⁵ Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 90. Ellerbrock, *The Parthians*, 48 наводи 8/9. годину.

¹³⁶ Tac. *Ann.* II 2.

мрзели све што је одударало од њихових обичаја.¹³⁷ Јосиф Флавије наводи да Парћани нису желели да трпе неког ко је био роб (тако су називали таоце), али најтеже им је падало то што су били потчињени краљу који није био постављен после пораза у рату, већ у миру што је представљало увреду њиховог достојанства.¹³⁸ За Вононовог противкандидата доведен је Артабан, краљ Медије Атропатене. Он је изабран јер је због свог порекла био прихватљивији парћанском племству. Био је, наиме, арсакидске крви, а одрастао је међу скитским Дасима,¹³⁹ номадским племеном које је живело у туркменистанским степама између Каспијског и Аралског језера. Изгледа да је Артабан био син неког принца из племена Даха и ћерке Фраата IV.¹⁴⁰

Вонон I је у борби која је уследила у почетку имао успеха. Јосиф Флавије извештава да је однео победу у жестоком боју, па се Артабан повукао на границу Медије.¹⁴¹ О Вононовом успеху сведочи и новац са легендом на грчком језику: *Краљ Вонон победио је Артабана*.¹⁴² Иако почетне борбе нису ишле на руку Артабану, он је успео да окупи већу војску и протера свог супарника из Партије. Потом је крунисан за краља у Ктесифонту, око 11. године.¹⁴³ Вонон је уточиште пронашао у Јерменији. С обзиром на то да је јерменски престо остао упражњен након смрти Тиграна V (12. године), Јермени који су како каже Тацит, више живели у безвлашћу него у слободи, одлучили су да прихвате Вонона за новог краља.¹⁴⁴ Вонон је упутио изасланике у Рим, тражећи да га и Римљани признају за владара Јерменије.¹⁴⁵ Незадовољан овим избором Јермена, Артабан је извршио притисак на Августовог наследника Тиберија. Парћански краљ је запретио римском императору објавом рата. Тиберију је, судећи према Тацитовом излагању, било јасно да ће, уколико подржи Вонона, заратити са Парћанима. Вонон није успевао да нађе начин да осигура власт у Јерменији, јер се утицајно јерменско племство придружило Артабану.¹⁴⁶ Због тога је 15. или 16. године напустио Јерменију. Уточиште је пронашао у Сирији, где му је римски управник Квинт Цецилије Кретик Силан допустио да под

---

¹³⁷ Tac. Ann. II 2.

¹³⁸ Joseph. AJ XVIII 47.

¹³⁹ Tac. Ann. II 3.

¹⁴⁰ Ellerbrock, *The Parthians*, 49.

¹⁴¹ Joseph. AJ XVIII 48-49.

¹⁴² Ellerbrock, *The Parthians*, 49.

¹⁴³ За различита датовања владавине Артабана II види: Ellerbrock, *The Parthians*, 49.

¹⁴⁴ Tac. Ann. II 4.

¹⁴⁵ Joseph. AJ XVIII 50.

¹⁴⁶ Joseph. AJ XVIII 51-52; Tac. Ann. II 4.

стражом живи у Антиохији и да задржи краљевску титулу. То је отварало могућност Риму да га користи за тајне операције против Партије.¹⁴⁷

У међувремену је, Артабан II послао свога сина Орода да преузме трон у Јерменији.¹⁴⁸ Ород је владао више као намесник него као крунисани владар.¹⁴⁹ Тиберије је после његовог доласка на јерменски престо одлучио да на истоку ангажује неког ко ће бити у стању да одржи римску контролу на овим просторима, као и да задобије и задржи поштовање Парћана. Избор је пао на Германика, његовог братанца и адоптираног сина. Тиберије је желео да по сваку цену смањи Германиков утицај у царству, а стална превирања на истоку су му тада добро дошла, јер је тако свог рођака и адоптираног сина могао изложити константно неприлагођеним ситуацијама и непријатељима.¹⁵⁰ Тацит пише како је сенат 17. године донео одлуку да се прекоморске провинције дају на управу Германику. У свакој од њих, његова би власт била већа од власти намесника, било да су изабрани коцком, или да их шаље сам цар.¹⁵¹ У сенатској одлуци о Гнеју Калпурнију Пизону Старијем, која је сачувана у облику натписа, стоји да је Германиков империјум надилазио империјум проконзула који су управљали провинцијама у које је Германик долазио.¹⁵² Германик је овде означен као „Германик Цезар, који је у сагласности са принцепсом послат да заврши прекоморске послове које захтевају присуство Тиберија Цезара Августа или неког од његових синова“.¹⁵³ На основу ова два извора видимо да је Германик 17. године добио *imperium proconsulare maius* над источним провинцијама, јер се термин „прекоморске провинције“ односи на провинције источно од Јадранског мора.¹⁵⁴ Римском команданту су тада дате веће ингеренције од провинцијских намесника и легата, али је и даље био дужан да се повинује Тиберију и његовим наредбама.

Пишући о сенатској одлуци којом је Германику додељен *imperium proconsulare maius* над источним провинцијама, Тацит напомиње да је Тиберије у жељи да обузда акције свог братанца, за новог намесника Сирије поставио Гнеја Калпурнија Пизона, који је по нарави био послушан, али је у себи носио охолост свога оца.¹⁵⁵ Пизон је требало да

---

¹⁴⁷ Tac. *Ann.* II 4. Уп. Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 91.

¹⁴⁸ Joseph. *AJ* XVIII 52.

¹⁴⁹ M. J. Olbrycht, Germanicus, Artabanos II of Parthia, and Zeno Artaxias in Armenia, *Klio* 98, 2016, 608.

¹⁵⁰ Tac. *Ann.* II 5.

¹⁵¹ Tac. *Ann.* II 43.

¹⁵² A. Caballos, W. Eck, F. Fernandez, *El senadoconsulto de Gneo Pisón Padre*, Sevilla 1996, 123, 1. 34-35.

¹⁵³ Buongiorno, *Electrum* 28, 2021, 101.

¹⁵⁴ Уп. Olbrycht, *Klio* 98, 2016, 609. F. K. Drogula, Who was watching whom? A reassessment of the conflict between Germanicus and Piso, *The American Journal of Philology* 136, 2015, 126. M. Griffin, The Senate's Story, *Journal of Roman Studies* 87, 1997, 258.

¹⁵⁵ Tac. *Ann.* II 43.

буде Германиков помоћник и саветник, али је *de facto* имао задатак да надгледа искусног римског команданта. Када је реч о саставу римских снага послатих у Јерменију 18. године, постоје неразјашњена питања. Разлог ових недоумица је свакако оскудност података о овом питању у римским изворима. Тацит пише како су се Германик и Пизон срели у Киру, зимском логору X легије. Германик је био љут што Пизон, из надмености, није извршио његово наређење и један део трупа, сам или по своме сину пребацио у Јерменију.¹⁵⁶ Видимо да су римском команданту у Јерменији били потребни одреди и помоћ са стране, што указује на запањујућу чињеницу да је Тиберијев усвојени син, са изванредним овлашћењима послат на једну опасну експедицију без значајније војне снаге. Можемо претпоставити да је Германик добијао помоћ од јединица стационираних у подунавским провинцијама, или од римских клијентских и савезничких држава, што је мање вероватно. Једино је Понтска краљевина, чији је краљ био Зенонов отац, могла послати помоћ Римљанима у Јерменији. Чак и да је Германик добијао подршку мањих јединица и помоћних одреда, поставља се питање како је остварио успех у Јерменији, која је уживала подршку парћанске државе.¹⁵⁷

Германик је стигао до Артаксате, јерменске престонице, где је схватио да народ жели да за новог владара постави Зенона, сина понтског краља Полемона. Полемон је владао источним делом Понта, простором који није припадао римској провинцији Понт и Битинија. Истакао се у борби против Парћана 40. и 36. године пре н. е., што је утицало на Антонија да му додели римско грађанско право. Након Полемонове смрти, његова жена Питодора, са којом је имао троје деце, удала се за кападокијског краља Архелаја. Управо је Архелај одиграо битну улогу у Зеноновом животу и каријери.¹⁵⁸ Тацит објашњава да је Зенон наклоност народа и племства стекао јер је од најранијег детињства прихватио јерменске обичаје и начин живота. Узевши у обзир чињеницу да је Зенон био пријатељски настројен према Риму, Германик је одлучио да га крунише за новог јерменског краља под именом Артаксија. Ово име је добио по називу престонице Артаксате.¹⁵⁹ О крунисуњу сведоче и нумизматички извори. У Цезареји у Кападокији је кован новац са легендом *Germanicus Artaxias* и представом крунисуња.¹⁶⁰ Парћани су прихватили Зенона још пре званичног крунисуња. Артабан II није желео да успостави директну власт над Јерменијом, него је на њу гледао као на вазалну државу Партије. Још

---

¹⁵⁶ Тац. *Ann.* II 57.

¹⁵⁷ О питању Германикове војске током јерменског похода, види: Olbrycht, *Klio* 98, 2016, 611-614.

¹⁵⁸ Olbrycht, *Klio* 98, 2016, 618.

¹⁵⁹ Тац. *Ann.* II 56. Уп. Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 91.

¹⁶⁰ Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 101, n. 81.

пре Германикове мисије, Зенон и његова мајка су подржали овај Артабанов план, те је већ тада, можемо слободно рећи, Зенон прихваћен за новог јерменског владара од стране Парћана. Ово је једини закључак којим се може објаснити договор Рима и Партије 18. године.¹⁶¹ Тада је Јерменијом званично владао римски штићеник, који је био истовремено и парћански кандидат за јерменски престо.

Парћани су 18. године послали писмо у Рим, подсећајући Тиберија на њихов пријатељски савез, који су радо желели да обнове и очувају. Артабан је намеравао да у Германикову част дође до Еуфрата.¹⁶² Ова река је представљала границу између Римског царства и Партије и на њеним обалама су се традиционално водили преговори. Такође, Парћани су молили Римљане да Вонону не допусте боравак у Сирији, пошто би он могао искористити прилику за подизање побуне уз помоћ својих људи. Германик је на Артабанову поруку одговорио са много достојанства и скромности. Вонона је пребацио у Киликију, у приобални град Помпејополис.¹⁶³ Успешни преговори између Артабана II и Германика током 18/19. године, могу се схватити када узмемо у обзир разне околности. Партија је 15. године претила Риму ратом, представљала је реалну опасност, нарочито по Германикову мисију у Јерменији. С друге стране, парћански краљ је ослушкивао ситуацију са Вононом I у Риму, плашећи се римских намера не само у Јерменији, него и у Партији. Због тога су вероватно преговори започети још док је Германик био на Балканском полуострву, на путу за источне провинције, или пошто је дошао у Малу Азију. Артабан је, изгледа, гарантовао безбедност Германикове мисије у Јерменији, што је римском војсковођи омогућило да потврди Зенона Артаксију за новог јерменског владара. Јерменска аристократија је била задовољна овим прећутним споразумом, јер је избегнут сукоб са далеко моћнијим државама – са Римом и Партијом.¹⁶⁴

Следеће године, Вонон је покушао да побегне из Помпејополиса пошто је подмитио своје чуваре. Намеравао је да преко Јерменије и Албаније побегне свом рођаку, скитском краљу. Некако је успео да стигне до Пирама, на истоку Киликије. Зауостављен је захваљујући томе што су Римљани срушили мост преко ове реке. Вибије Фронтон, префект коњице, ухватио је Вонона на обали Пирама и вратио га је у Помпејополис, где је недуго затим убијен од стране човека који је био дужан да брине о њему.¹⁶⁵

---

¹⁶¹ Olbrycht, *Klio* 98, 2016, 608.

¹⁶² Tac. *Ann.* II 58.

¹⁶³ Tac. *Ann.* II 58.

¹⁶⁴ Olbrycht, *Klio* 98, 2016, 617.

¹⁶⁵ Tac. *Ann.* II 68.

5. 2. Артабан II поново прети

Након Германикове смрти 19. године односи између Партије и Рима су били релативно мирни скоро деценију и по. У Сирију је између 19. и 32. године био послат само један намесник, Луције Вителије, који се тамо кратко задржао. Пошто је место легата тако важне пограничне провинције дуго било упражњено, Тиберије је критикован да је довео у опасност јерменску границу. Светоније напомиње како је Тиберије неколико година оставио Сирију и Хиспанију без царских управитеља, док за последице уопште није марио, навлачећи тако велику срамоту и опасност на римски народ.¹⁶⁶

Артабан II је у последњим годинама Тиберијеве владе презирао римског цара сматрајући га „беспомоћним старцем“, вребајући прилику да поново успостави власт над Јерменијом. Почео је храбрије и охолије да се опходи према Риму и римском императору, након што је 34. године на упражњени јерменски престо после Артаксијине смрти поставио свог најстаријег сина Арсака. Преко својих посланика затражио је од Римљана натраг благо које је још Вонон оставио у Сирији и Киликији, уз претње да ће обновити некадашње Кирово и Александрово царство.¹⁶⁷ Видимо да се Артабаново незадовољство ранијим дешавањима са Вононом манифестовало акцијама око јерменског престола, који је 34. године поново остао упражњен. Тацит показује да парћански краљ није очекивао од Рима само потврду његових претензија на Јерменију, него и на друге земље на истоку. Иако је Тацит на Артабанове захтеве гледао подругљиво, њихов идеолошки значај сугерише да су они несумњиво били засновани на једном јасно формулисаном политичком програму.¹⁶⁸ Касије Дион сведочи о још једном Артабановом потезу. Он пише да је краљ Партије, увидевши да Тиберије не планира освету због Јерменије, одлучио да своју власт прошири и на Кападокију.¹⁶⁹ Међутим, римски император је овакво понашање парћанског краља схватио веома озбиљно, намеравајући да изгубљене римске територије поврати свим расположивим средствима, вештим политичким маневрима и тајним операцијама, како би избегао ратни сукоб.¹⁷⁰

---

¹⁶⁶ Suet. *Tib.* 41. Уп. Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 92.

¹⁶⁷ Tac. *Ann.* VI 37 (6, 31).

¹⁶⁸ E. Dabrowa, Parthian-Armenian Relations from the 2nd Century BCE to the Second Half of the 1st Century CE, *Electrum* 28, 2021, 50.

¹⁶⁹ Dio, LVIII 26, 1.

¹⁷⁰ Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 92; Dabrowa, *Electrum* 28, 2021, 50.

Водио се својим уобичајеним и мудрим начелом: *спољну политику водити разборито и лукаво избегавати оружане сукобе.*¹⁷¹

5. 3. Тиберијево решење

Као и у ранијим периодима, унутрашњи проблеми на арсакидском двору играли су велику улогу у парћанско-римским односима током Тиберијеве владе. У Партији је владало незадовољство Артабановом владавином, чији су покретачи и главни носиоци били чланови моћног племићког клана Сура. Они су, заједно са кланом Карин, припадали политичкој факцији која је подржавала наследнике Фраата IV и њихов повратак на парћански престо.¹⁷² У Рим је 35. године упућено тајно посланство из Партије, по налогу Синака, припадника клана Сура, и евнуха Абда. Ова двојица су сазвала остале парћанске прваке и одлучили су да на престо из Рима доведу Фраата, последњег преживелог сина Фраата IV, јер је остале чланове рода Арсакида већ раније побио Артабан II.¹⁷³ Вође клана Сура су желеле да ревитализују моћ Фраатида која је временом ослабила, наглашавајући да Артабан II није легитимни краљ и да је починилац многих злочина међу Арсакидима.¹⁷⁴ Парћански племићи су страховали да ће Артабан II, након учвршћивања утицаја у Јерменији, задобити превелику моћ, што је свакако утицало на њихову одлуку да од Тиберија затраже да им пошаље Фраата, последњег сина Фраата IV, који би преузео трон у Партији.¹⁷⁵ Тајно парћанско посланство у Риму је тражило *само име, само први подстрек, да се, уз пристанак Цезара, потомак Арсакида појави на обали Еуфрата.*¹⁷⁶

Тацит наводи да је Тиберије само чекао овакав предлог.¹⁷⁷ Одлучио је да охрабри и подржи Артабанове ривале, не само на парћанском, него и на јерменском престолу, сматрајући овај потез добром идејом.¹⁷⁸ У први мах је изгледало да је срећа наклоњена Артабану. Фраат се на путу ка Партији разболео у Сирији и убрзо умро. Тацит бележи

---

¹⁷¹ Тас. *Ann.* VI 38 (6, 32).

¹⁷² М. Ј. Olbrycht, The political-military strategy of Artabanos/Ardawan II in AD 34-37, *Anabasis. Studia classica et Orientalia* 3, 2012, 215-216, 220.

¹⁷³ Тас. *Ann.* VI 37 (6, 31).

¹⁷⁴ Уп. Olbrycht, *Anabasis. Studia classica et Orientalia* 3, 2012, 220.

¹⁷⁵ Уп. Ellerbrock, *The Parthians*, 50.

¹⁷⁶ Тас. *Ann.* VI 37 (6, 31).

¹⁷⁷ Тас. *Ann.* VI 38 (6, 32).

¹⁷⁸ Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 93.

да је напустио римски начин живота и прихватио парћански, којем није дорастао.¹⁷⁹ У модерној историографији се на основу његовог излагања претпоставља да је Фраат повређен приликом јахања или у лову и да је та повреда имала смртни исход.¹⁸⁰ Тиберије није губио време после Фраатове смрти, већ је на исток, 35. или 36. године послао новог кандидата за парћански престо. То је био Тиридат, унук Фраата IV, који је такође припадао краљевској лози Фраатида, односно династији Арсакида.¹⁸¹ Римљани су истовремено позвали Иберце да поведу кампању у Јерменији против Артабана II и његовог сина Арсака. Тиберије је намеравао да Митридата измири са братом Фаразманом, који је владао у Иберији, и да потом Митридат нападне Јерменију. Артабан би био принуђен да напусти Партију, како би помогао своме сину.¹⁸² То би Тиридату отворило пут ка парћанском престолу. У модерној историографији се претпоставља да је Тиберије Митридату обећао јерменску круну, ако нападне Арсака.¹⁸³ За руковођење римским операцијама на истоку Тиберије је одредио Луција Вителија, којег је именовао за намесника Сирије. Тацит Вителију посвећује неколико реченица у *Аналима*. Он каже: *Добро знам да тај човек није био на добром гласу у Риму, да су се о њему причале многе ружне приче. Али као управник провинције показао се као човек старог кова. Страх од Гаја Цезара и присност с Клаудијем створили су од њега, по повратку из провинције, слику и прилику срамне сервилности.*¹⁸⁴ Излагање Јосифа Флавија указује да је Тиберије, у исто време кад је Иберце и Албанце придобијао новцем, покушао да преговара са Артабаном II. Јеврејски историчар каже да је цар послао писмо Луцију Вителију и наложио му да склопи пријатељство са парћанским краљем. Услов је био да Артабан II као залог преда таоце, међу којима би био и његов син.¹⁸⁵

---

¹⁷⁹ Tac. *Ann.* VI 38 (6, 32). Уп. Dio, LVIII 26. 2.

¹⁸⁰ Olbrycht, *Anabasis. Studia classica et Orientalia* 3, 2012, 221.

¹⁸¹ Dio, LVIII 26. 2; Tac. *Ann.* VI 38 (6, 32).

¹⁸² Dio, LVIII 26. 3. Уп. Tac. *Ann.* VI 38 (6, 32).

¹⁸³ Dabrowa, *Electrum* 28, 2021, 50.

¹⁸⁴ Tac, *Ann.* VI 38 (6, 32).

¹⁸⁵ Joseph, *AJ* XVIII 96-97.

5. 4. Расплет догађаја на парћанском и јерменском двору, Тиридатово крунисање

Када је сазнао за заверу, Артабан II одлучио је да се прво обрачуна са њеним покретачима Абдом и Синаком. Првог је намамио на пријатељску гозбу, где га је, како наводи Тацит, онеспособио отровом који споро делује, док је Синака дволичном игром и поклонима приволео за себе, поверивши му важне послове у држави.¹⁸⁶ Артабанова реакција одаје сву његову слабост и беспомоћност у односу према моћном клану Сура.¹⁸⁷ Као што смо већ напоменули, Тиберије је настојао да анулира парћански утицај у Јерменији уз помоћ Митридата, што му је на крају и пошло за руком. Митридат је успео да наговори свога брата Фаразмана да му помогне у подухвату у Јерменији. Њих двојица су подмитила слуге на јерменском двору, а они су убрзо отровали Арсака. Потом је иберска војска упала у Јерменију и освојила престоницу Артаксату.¹⁸⁸ Тацит ове догађаје смешта у 35. годину, за конзулата Гаја Цестија и Марка Сервилија, али у модерној историографији има мишљења да је реч о 36. години.¹⁸⁹ Како би одговорио Иберцима који су освојили Артаксату, Артабан II је послао у контранапад војску са својим сином Ородом на челу. Обе стране, и Иберци и Парћани, настојале су да ојачају своје војне снаге. Парћани су врбовали плаћенике за помоћне трупе, док је Фаразман успео да обезбеди учешће Албанаца и Сармата на својој страни.¹⁹⁰ Артабан II је плаћенике тражио међу Сарматима северно од Кавказа, пре свега међу Аорсима и Сирацима. Када је реч о иберским савезницима, иза имена Сармати крију се Алани, које изричито помиње Јосиф Флавије.¹⁹¹ У сукобу две војске тријумфовали су Иберци. Након што је Фаразман спречио сарматске савезнике на страни Парћана да пређу у Закавказје, одлучио је да се сукоби са Ородом. Иберски краљ је више пута провоцирао Орода или, како Тацит наводи, чаркао га је, видећи да овај оклева.¹⁹² Парћански војници нису више могли да трпе провокације и увреде, те су захтевали од краља да започне битку. Ород је покушао да их охрабри, говорећи о њиховом господству на Истоку, као и о слави арсакидског рода. Након што је битка почела, борбе су вођене час као да је у питању коњички, час пешадијски бој. Велику улогу у коначној победи одиграла је лажна вест о погибији

---

¹⁸⁶ Tac. *Ann.* VI 38 (6, 32).

¹⁸⁷ Olbrycht, *Anabasis. Studia classica et Orientalia* 3, 2012, 220-221.

¹⁸⁸ Tac. *Ann.* VI 39 (6, 33).

¹⁸⁹ Olbrycht, *Anabasis. Studia classica et Orientalia* 3, 2012, 222.

¹⁹⁰ Tac. *Ann.* VI 39 (6, 33).

¹⁹¹ Joseph. *AJ* XVIII 97-98. Уп. Olbrycht, *Anabasis. Studia classica et Orientalia* 3, 2012, 222.

¹⁹² Tac. *Ann.* VI 40 (6, 34).

Орода, кога је Фаразман у боју ранио. Ова гласина је додатно узнемирила Парћане, те они, у страху, препустише победу непријатељима.¹⁹³ Артабан II је, чувши за овај пораз, одмах кренуо са свом силом свога царства у освету, иако је предност била на страни Ибераца. Ипак, парћански краљ је био принуђен да се повуче због претње која је долазила од стране Вителија, за кога се веровало да са својим трупама намерава да нападне Месопотамију, као и због избијања нове побуне у Партији, чији је покретач поново био Синак. Синак је са собом повукао свога оца Абдагаеса, а убрзо су почели да им прилазе и други племићи који су, како каже Тацит, до тада били уз Артабана из страха, а не због оданости.¹⁹⁴ Могуће је да су и Римљани одиграли неку улогу у подстицању побуне у Партији. Напуштен од великог броја људи, Артабан се са својом телесном гардом (састављеном од плаћеника) повукао у далеке крајеве на граници Скитије, надајући се да ће тамо поново „стати на ноге“ уз помоћ Хирканаца и Карманијаца, са којима се био повезао сродничким везама.¹⁹⁵ Услед великих проблема код куће и у Јерменији, Артабан је био принуђен да се повуче на простор североисточног Ирана и области иза Каспијског језера, попут Хирканије, Партијене и Дахестана. Разлог томе била је његова жеља да искористи економски и војни потенцијал тих области, како би остварио своје војне планове. Рачунао је да ће у њима лако регрутовати велику војску.¹⁹⁶ Овакав расплет догађаја одговарао је Тиридату, чији је пут ка преузимању парћанског трона сада био доста олакшан. Он се састао са Вителијем на Еуфрату, вероватно крајем 35. или почетком 36. године. Док су приносили жртве, јављено им је да река сама од себе силно надлази, иако није било киша. Једни су сматрали да је ова појава повољан предзнак, док су други мислили да ће само почетак бити успешан. Вителије је желео да Тиридату покаже снагу римског оружја, али и да га подстакне да искористи расположење Артабанових поданика, који су хтели новог краља. Тацит пише како је Вителије, на крају састанка посаветовао Тиридату да задржи у сећању свога деду Фраата и свога хранитеља Цезара, њихове лепе особине, а великаше да буду одани краљу, да поштују Рим, да чувају своју част и верност.¹⁹⁷

---

¹⁹³ Тас. *Ann.* VI 41 (6, 35); Olbrycht, *Anabasis. Studia classica et Orientalia* 3, 2012, 222 пише да је кључну улогу у победи Ибераца одиграла Фаразманова контрола над главним путевима кроз централни Кавказ, тачније кавкавским прелазима из степа у Закавказје.

¹⁹⁴ Тас. *Ann.* VI 42 (6, 36).

¹⁹⁵ Тас. *Ann.* VI 41 (6, 35).

¹⁹⁶ Olbrycht, *Anabasis. Studia classica et Orientalia* 3, 2012, 224-225.

¹⁹⁷ Тас. *Ann.* VI 44 (6, 38).

Тиридат није наилазио на противљење локалног становништва и градова приликом учвршћивања власти широм Месопотамије и Вавилоније, него на опште задовољство народа који више није могао да издржи Артабанову власт. Тацит наводи називе неколико грчких и парћанских градова који су младог принца примили уз велике почести, издвајајући Селеукију која се показала као најоданија.¹⁹⁸ Тиридат је заузео Никефориј (на горњем току Еуфрата) и Антемусијаду (на северу, ближе Едеси), као и остале градове које су основали Македонци и који носе грчка имена. Од парћанских градова Тиридату су се предали Артемита (горњи ток Еуфрата) и Хал (у Аполонијатиди). Селеукија је била моћан град, опасана великим бедемима, чувар традиције свог оснивача Селеука и противник варварства. Парћани су се често мешали у њихове унутрашње послове, нарочито када би дошло до сукоба градских странака које су тражиле ослонац против непријатеља.

Управо је мешање Артабана II у политичке прилике у Селеукији био окидач побуне. Парћански краљ је предао град у руке великаша који су владали у његовом интересу. Када је Тиридат ушао у Селеукију, град је предао народу, јер је, како Тацит пише, власт народа ближа правој слободи, власт малог броја људи више личи на краљевску самовољу.¹⁹⁹ Побуна у Селеукији на Тигру избила је 35. године, а угушена је 41. године, када се град предао парћанском краљу Вардану I. Прве тетрадрахме овог владара коване су у граду током јесени 41. године.²⁰⁰ Видимо да је Артабан II био непожељан не само међу припадницима парћанске аристократије, него и међу становништвом широм парћанског царства. Питање је да ли би Тиберијев план о Титидатовом доласку на престо успео да није било амбициозних племића у Партији, који су тежили да по сваку цену остваре своје личне интересе? Постојање аристократских кланова унутар парћанске елите, што је био случај и са Артабановом околином, може се сматрати једним значајним феноменом, који указује на одређен степен зависности парћанскох владара од аристократије.²⁰¹ Оваква стална подељеност међу Парћанима представљала је континуирани проблем, који је спречавао даљи напредак Партије у сваком погледу.

Док је Артабан ковао планове о повратку у Партију, Тиридата је још само један корак делио од преузимања парћанског престола. Крунисање је одлагано на молбе

---

¹⁹⁸ Tac. *Ann.* VI 47 (6, 41) - 48 (6, 42).

¹⁹⁹ Tac. *Ann.* VI 48 (6, 42).

²⁰⁰ Olbrycht, *Anabasis. Studia classica et Orientalia* 3, 2012, 226.

²⁰¹ Olbrycht, *Anabasis. Studia classica et Orientalia* 3, 2012, 223.

двојице намесника најмоћнијих сатрапија, Фраата и Хијерона.²⁰² Фраат је вероватно био сатрап у Сузи. Хијерон је управљао Карманијом, на шта указује податак да је баш он отишао у Хирканију, да позове Артабана да нападне Тиридата. То значи да није морао далеко да путује, јер су Карманија и Хирканије биле релативно близу.²⁰³ Тиридат је желео да сачека поменуте сатрапе. Међутим, пошто су они из дана у дан одлагали долазак, крунисан је за краља, по старом обичају, уз присуство и одобравање велике масе народа. Обред је извршио старешина Суре, једног од најмоћнијих аристократских кланова Партије.²⁰⁴

5. 5. Артабанова контраофанзива и повратак изгубљеног

Догађаји између 34. и 36. године показали су спремност Римљана да на један индиректан начин прошире свој утицај не само у Јерменији, него и у Партији. Поново је дошло до изражаја најважније римско преимућство у односима између Рима и Партије, а то је боравак потенцијалних наследника парћанског престола у Риму, који је омогућавао Римљанима стално мешање у унутрашња превирања у Партији. Нови парћански краљ, Тиридат II, који је ступио на престо крајем 35. или почетком 36. године, није успео дуго да одржи власт над вечито незадовољном аристократијом. Тацит приписује Тиридату кривицу што није могао да сузбије сумње колебљиваца и уједини читаву земљу.²⁰⁵ У држави је владала несигурност, јер је било оних који су се плашили новонастале ситуације и нису подржавали племство на страни недавно крунисаног краља. Тацит наглашава мржњу према Абдагаесу, под чијим утицајем је био не само Тиридат, него и цео двор.²⁰⁶ Хијерон, сатрап Карманије, је нападао Тиридата говорећи да је само дете, *кога је туђинско мекуштво направило мекушцем, краљ само по имен, а истинску власт има Абдагаес и његова породица.*²⁰⁷

Овакав развој догађаја ишао је на руку Артабану II, коме се поново указала прилика да врати изгубљени престо. Артабан, кога су у Хирканији затекли у прљавим траљама, како помоћу лука и стреле прикупља себи храну, у први мах није веровао у намере

---

²⁰² Tac. *Ann.* VI 48 (6, 42).

²⁰³ Olbrycht, *Anabasis. Studia classica et Orientalia* 3, 2012, 226.

²⁰⁴ Tac. *Ann.* VI 48 (6, 42).

²⁰⁵ Tac. *Ann.* VI 49 (6, 43).

²⁰⁶ Tac. *Ann.* VI 49 (6, 43).

²⁰⁷ Tac. *Ann.* VI 49 (6, 43).

аристократије, страхујући да му спремају замку. Убрзо је, међутим, схватио да желе да га врате на престо.²⁰⁸ Сакупио је помоћне трупе и похитао, што је брже могао, да предухитри лукавства непријатеља, али и да не дозволи својим пријатељима да се покају. Тацит наводи да су Артабанове помоћне трупе чинили Скити. На основу излагања Јосифа Флавија знамо да су међу њима били припадници племена Сака и Даха.²⁰⁹ Олбрихт сматра да су у Артабановој војци били и Хирканци, а вероватно и одреди из Карманије и Медије Атропатене.²¹⁰ Када се Артабан појавио са великом војском на прагу Селеукије, Тиридат је био неодлучан да ли да пође против њега или да води рат заваривајући непријатеља одлагањем. Они који су били за битку, говорили су да се непријатељ још није средио, да је уморан од дугог марширања и да још не представља јединствену, дисциплиновану војску. Абдагаес је сматрао да би требало да се повуку у Месопотамију, где би, заштићени реком, имали времена да позову на оружје Јермене, Елимејце и друга племена у Артабановој позадини. Онда би, потпомогнути савезничким трупама и одредима које би послао римски заповедник, окушали срећу.²¹¹ Сасвим је јасно да је Абдагаес рачунао на помоћ римских легија.²¹² Пошто је Абдагаесов предлог прихваћен и пошто су га Арабљани напустили, Тиридат пређе у Сирију са шаком људи и спасе их тако срамоте од издаје.²¹³ Са друге стране, испоставило се да ни раније Артабаново повлачење из Јерменије у Хирканију и Дахестан, не можемо сматрати класичним бегом од непријатеља, већ одлично испланираним маневром и тактичким потезом који му је омогућио да сакупи војску и пређе у противнапад.²¹⁴

Иако није прошло много времена од Тиридатовог устоличења, Партија је припала новом владару, односно враћена је старом краљу. Артабан се 36. године тријумфално вратио у своју земљу, одакле је годину дана раније, услед унутрашњих и спољних дешавања био принуђен да се повуче. Римљани су неколико пута интервенисали у династичким сукобима на парћанском двору, али њихови представници никада нису имали дуготрајну подршку.²¹⁵ Пошто Артабан није био у стању да се освети Риму и врати Јерменију, а Тиберије је желео да сукоб приведе крају, одлучено је да се представници обе стране састану на Еуфрату. У модерној историографији постоје неслагања око

---

²⁰⁸ Tac. *Ann.* VI 49 (6, 43).

²⁰⁹ Tac. *Ann.* VI 50 (6, 44); Joseph, *AJ* XVIII 100.

²¹⁰ Olbrycht, *Anabasis. Studia classica et Orientalia* 3, 2012, 227.

²¹¹ Tac. *Ann.* VI 50 (6, 44).

²¹² Уп. Olbrycht, *Anabasis. Studia classica et Orientalia* 3, 2012, 227.

²¹³ Tac. *Ann.* VI 50 (6, 44).

²¹⁴ Olbrycht, *Anabasis. Studia classica et Orientalia* 3, 2012, 227.

²¹⁵ Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 96.

питања везаног за време одржавања овог сусрета. Није сигурно да ли се одиграо на крају Тиберијеве или на почетку Калигулине владе. Дobar део истраживача подржава мишљење да је овај састанак одржан током Тиберијеве владе,²¹⁶ док се Даброва одлучује за Калигулину владу.²¹⁷ Ако узмемо у обзир чињеницу да је Вителије у зиму 36/37. године учествовао у експедицији против Набатејаца, долазимо до закључка да је састанак морао бити одржан после тога, почетком Калигулине владе, дакле у пролеће 37. године. Мало је вероватно да би Вителије предузео поход против Набатејаца да није веровао да је граница на Еуфрату сигурна.²¹⁸ У прилог предложеном датовању иде и Светонијев опис велике наклоности коју је Калигула уживао међу варварима: *тако је парћански краљ Артабан, који је увек презирао и мрзео Тиберија, сам затражио Калигулино пријатељство, разговарао је са царевим управитељем и прешао Еуфрат да се поклати римским војним знацима и бистама царевим.*²¹⁹

Не смемо занемарити чињеницу да је Тиберије био покретач дипломатских преговора са Парћанима, као и то да је главну улогу у њима препустио Луцију Вителију, намеснику Сирије. Дион Касије пише да је Вителије предухитрио Артабана који је планирао да нападне провинцију Сирију, позивајући га да дође на састанак.²²⁰ Јосиф Флавије потврђује да су Римљани били иницијатори ових преговора, напомињући да је Тиберије, чим је чуо за Артабанов повратак, затражио да се са њим успостави пријатељски савез. Он даље додаје да су се Артабан и Вителије састали на једном мосту преко Еуфрата и да је свако од њих дошао са својом стражом. Пошто су склопили споразум, приређена је раскошна гозба. Артабан је у Рим послао свога сина Дарија као таоца и бројне егзотичне дарове (међу којима је био један Јеврејин горостасног раста којег су звали Цин). Потом су се Вителије и Артабан растали, први је отишао у Антиохију, а други у Вавилонију.²²¹ Иако је Вителијев и Артабанов састанак посведочен у нашим изворима, нема прецизних података о одредбама уговора постигнутог између Рима и Партије. Сигурно знамо да је Артабан, као што је горе наведено, морао да пошаље свог сина Дарија као таоца. Претпоставља се да су Римљани обећали да неће више подржавати претенденте на парћански престо, а Парћани су се обавезали да ће одустати

---

²¹⁶ Olbrycht, *Anabasis. Studia classica et Orientalia* 3, 2012, 228, n. 53.

²¹⁷ E. Dabrowa, *La politique de l'état parthe à l'égard de Rome: d'Artaban II à Vologèse (ca. 11 – ca. 79 de n. e) et les facteurs qui a conditionnaient*, Krakow 1983, 111-112.

²¹⁸ Уп. Olbrycht, *Anabasis. Studia classica et Orientalia* 3, 228-229.

²¹⁹ Suet. *Cal.* 14.

²²⁰ Dio, LIX 27, 3.

²²¹ Joseph, *AJ* XVIII 101-104.

од Јерменије.²²² Међутим, ако узмемо у обзир чињеницу да су Римљани свој утицај у Јерменији обновили тек током Клаудијеве владавине, тешко можемо прихватити ову претпоставку о парћанском немешању у прилике у Јерменији. Римљани су 37. године на Еуфрату успоставили мир са Артабаном, потврђујући парћанском краљу власт над Партијом и Јерменијом. Овоме одговара и чињеница да римски извори прећуткују прецизне услове споразума. То указује да је он био неповољан по Римљане, а повољан по Партију.²²³

---

²²² Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 96-97.

²²³ Уп. Olbrycht, *Anabasis. Studia classica et Orientalia* 3, 2012, 229-230.

6. Клаудије и Нерон

6. 1. Сукоб Артабанових наследника

Немири на арсакидском двору нису престајали ни током Клаудијеве и Неронове владавине. Смена владара природним, насилним или дипломатским путем, будила је унутрашње сукобе како међу аристократијом, тако и међу обичним становништвом. Август и његови наследници користили су овакве ситуације, тачније слабост Партије, у циљу обезбеђивања контроле над Јерменијом.²²⁴ Након Артабанове смрти избио је сукоб између његових синова Вардана и Готарза. Прецизан датум није познат, јер се сама Артабанова смрт различито датује. Претпоставке сежу од 38. до 40. године.²²⁵ Такође, није сасвим јасно ко је од ове двојице наследио Артабана II. Јосиф Флавије наводи да је то био Вардан.²²⁶ Тацитово излагање у *Аналима* указује да је то био Готарз. Он бележи да је аристократија, незадовољна Готарзовом владавином, позвала Вардана.²²⁷ Он се, међутим, није дуго одржао на престолу. Морао је да бежи из Партије и нашао је уточиште у Медија Атропатени.²²⁸

Немирне прилике у Партији додатно су олакшале посао цару Клаудију, који је 42. године обновио римски утицај у Јерменији уз помоћ својих иберијских савезника.²²⁹ Истовремено са избијањем грађанског рата у Партији, Митридат II се, на Клаудијев савет, вратио у Јерменију. Он је из овог краљевства уклоњен када га је Калигула бацио у тамницу.²³⁰ Митридат се надао да ће поново заузети Јерменију, јер му је његов брат Фаразман Иберијски јавио да су у Партији избили немири око избора новог краља.²³¹ Подршку Иберцима у овој акцији пружале су римске снаге, које су се налазиле у утврђењу Горнеји, у близини Артаксате.²³² Заједничким снагама, Иберци и Римљани потукли су префекта Демонакта, после чега су Јермени престали да пружају отпор.²³³

---

²²⁴ Уп. Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 104.

²²⁵ Ellerbrock, *The Parthians*, 49 сумаира хипотезе о годинама Артабанове владавине.

²²⁶ Joseph. *AJ* XX 69.

²²⁷ Tac. *Ann.* XI 8.

²²⁸ M. J. Olbrycht, From Babylonia to the Fields of Bactria. Parthia after the Death of Artabanos II, *Przegląd Humanistyczny* 2, 2013, 102.

²²⁹ A. Garzetti, *From Tiberius to the Antonines, A History of the Roman Empire AD 14-192*, New York 2014, 124.

²³⁰ Tac. *Ann.* XI 8.

²³¹ Tac. *Ann.* XI 8-9.

²³² Garzetti, *From Tiberius to the Antonines*, 124.

²³³ Tac. *Ann.* XI 9.

Требало би напоменути да је Демонакт у ствари био парћански сатрап Јерменије.²³⁴ Краљ Мале Јерменије, Котиј, успорио је потпуну победу уз помоћ неких аристократа који су прешли на његову страну. Тацит наводи да је једно Клаудијево писмо сломило и његов отпор, те је читав земља потпала под Митридатову власт.²³⁵ Котиј је био један од тројице синова истоименог грчког краља. За владара Мале Јерменије поставио га је Калигула, око 38. године. Котиј је полагао право на ово краљевство јер је некада припадало његовом деди Полемону, краљу Понта. Поред тога, Малом Јерменијом је извесно време владао и Котијев ујак Артаксија.²³⁶

У међувремену се распламсао сукоб у Партији. Готарз је извршио серију злочина, што га је на крају коштало и престола.²³⁷ Он је, између осталог, погубио свога брата Артабана, његову жену и сина, због чега су Парћани позвали Вардана.²³⁸ Вардана је подржавао аристократски клан Карин, вероватно проримски оријентисан, док су Готарза подржавала номадска племена из Хирканије.²³⁹ Вардан је похитао из Медије Атропатене. За два дана је, како Тацит преноси, прешао 3000 стадија и успео је да изненади и истера Готарза из Партије. Освојио је многе сатрапије и градове, осим Селеукије на Тигру. Она је одбила да призна његову власт. Вардана је разбеснело и то што је раније напустила његовог оца, па се упустио у опсаду града. То је био тежак задатак, јер је Селеукија била заштићена реком и јаким бедемима. Ситуацију је отежавало и то што се Готарз, уз помоћ Даха и Хирканаца, припремао за обнову рата.²⁴⁰ Вардан је морао да одустане од опсаде Селеукије и упутио се у Бактрију, следећи брата. Готарз је у Бактрији имао моћне савезнике, међу којима се истицало племе Сака.²⁴¹ Сукоб између браће разрешен је 40. године, када су се они сусрели на западу Бактрије.²⁴² Разлог њиховог састанка била је завера, за коју је Готарз сазнао, те је своме брату, како Тацит пише, желео да открије истину. Тада је између њих успостављен компромис: Вардан је постао краљ Партије (сада као Вардан I), док се Готарз повукао у Хирканију. Овај податак указује да је

---

²³⁴ E. Stein, *RE* V/1, 144, s. v. Demonax, no. 3.

²³⁵ Tac. *Ann.* VI 9.

²³⁶ E. Koestermann, *Cornelius Tacitus, Annalen, Band III, Buch 11-13*, Heidelberg 1967, 44.

²³⁷ Garzetti, *From Tiberius to the Antonines*, 124-125. Уп. E. Dabrowa, Tacitus on the Parthia, *Electrum* 24, 2017, 178.

²³⁸ Tac. *Ann.* XI 8.

²³⁹ Ellerbrock, *The Parthians*, 51.

²⁴⁰ Tac. *Ann.* VI 8.

²⁴¹ Olbrycht, *Przegląd Humanistyczny* 2, 2013, 103.

²⁴² Ellerbrock, *The Parthians*, 51 напомиње да овај податак показује да су Парћани до тада проширили своју државу на истоку све до Бактрије.

Хирканија конституисана као посебно краљевство, зависно од Партије.²⁴³ Браћа су оценила да Вардан има више услова да држи краљевство, заклинајући се пред жртвеником богова, да ће се осветити непријатељима за превару.²⁴⁴

Мир у Партији није дуго трајао. Вардан је, како наводи Тацит, после споразума са Готарзом посећивао најмоћније сатрапије Партије.²⁴⁵ Његов циљ било је смиривање побуна и прилика у занемареним областима. Дobar пример за стање у појединим сатрапијама пружа Вавилонија, коју су потресали сукоби између Јевреја, Грка и локалног становништва. Све је то окончано под Варданом.²⁴⁶ Док је Вардан I сређивао прилике у Партији, неки великаши су хушкали Готарза против легитимног парћанског краља. Тацит напомиње и да се Готарз све више кајао што је краљевство уступио брату. На крају је Готарз сакупио војску и чекао је прави тренутак за напад. Изванредна прилика да то учини указала му се када је Вибије Марс, сиријски легат, спречио парћанског краља да крене у поход на Јерменију, запретивши му ратом.²⁴⁷ Вардан је, осокољен својим успехом у Селеукији, где је угушио седмогодишњу побуну, желео да поврати Јерменију, али није успео у својој намери увидевши да намесник Сирије прети нападом на Месопотамију.²⁴⁸ Селеукија, која се одметнула 35/36. године, вероватно је била принуђена да се преда 41. године. Као *terminus ante quem* требало би узети месец октобар, када је градска ковница почела да кује тетрадрахме са ликом Вардана I. Селеукија је тада морала бити под његовом контролом.²⁴⁹ Убрзо су се војске Вардана и Готарза сукобиле код реке Еринде, на граници Хирканије, у којој је Вардан извојевао победу.²⁵⁰ Упркос овом тријумфу, Вардан I је, због свог арогантног понашања постао неподношљив својим поданицима. Они су 45. године склопили заверу и убили су га када је био најмање на опрезу, тачније *у тренутку када се сав предао лову*.²⁵¹ Нови владар Партије постао је Готарз (сада Готарз II).

---

²⁴³ Уп. Garzetti, *From Tiberius to the Antonines*, 125; Olbrycht, *Przegląd Humanistyczny* 2, 2013, 105; Tac. *Ann.* XI 9.

²⁴⁴ Tac. *Ann.* XI 9.

²⁴⁵ Tac. *Ann.* XI 10.

²⁴⁶ Olbrycht, *Przegląd Humanistyczny* 2, 2013, 106.

²⁴⁷ Tac. *Ann.* XI 10.

²⁴⁸ Garzetti, *From Tiberius to the Antonines*, 125.

²⁴⁹ Уп. Olbrycht, *Przegląd Humanistyczny* 2, 2013, 105; Ellerbrock, *The Parthians*, 51.

²⁵⁰ Tac. *Ann.* XI 10.

²⁵¹ Tac. *Ann.* XI 10. За датум види: Garzetti, *From Tiberius to the Antonines*, 125. Ellerbrock, *The Parthians*, 51 напомиње да су последњи примерци Вардановог новца ковани јула 45. године.

6. 2. Мехердат

Убрзо по преузимању престола, Готарз II је навукао на себе велико незадовољство својим понашањем, које се није разликовало од држања његовог претходника. Примећујемо да су свирепост и арогантност представљале основне црте карактера парћанских владара, које су често биле повод за покретање побуна против њих. Овакве ситуације отварале су могућност римским царевима да се индиректно мешају у унутрашње интриге на парћанском двору. У жељи да смене Готарза, водећи племићи Партије су 49. године поново затражили слање једног њиховог принца који је боравио у Риму. У питању је био Мехердат, син Вонона I, кога је Артабан II прогнао из Партије 11. године.²⁵² Посланици из Партије су пред римским сенатом образложили своју мисију на следећи начин: *Не долазимо овамо зато што смо заборавили на уговор с Римом, нити као одметници од породице Арсакида, већ да позовемо Вононова сина, Фраатова унука, у помоћ против тираније Готарзове подједнако неподношљиве племству и пуку..Ми смо ваши стари пријатељи, везани за вас државним уговором. Морате помоћи савезницима чија се снага може мерити са вашом, али који вам уступају првенство у знак поштовања. Зато вам и дајемо децу наших краљева као таоце: ако нисмо задовољни владарима које имамо, можемо да се обратимо вашем цару и сенату да нам дају бољег краља, васпитаног у римском духу.*²⁵³ Овим обраћањем, поред наглашавања Готарзових недостатака, Парћани показују да су били у стању да се пореде по снази са Римљанима, сматрајући их за своје савезнике, који су им с времена на време помагали слањем њихових принчева. Посланици су овим захтевом сугерисали римском императору да је његова дужност да реагује у циљу одржавања пријатељских односа између Партије и Рима.²⁵⁴ Иако Тацит већ у наредном одељку кроз царев говор истиче римску моћ и послушност Партије²⁵⁵, верујем да је обраћање парћанских посланика само потврда чињенице да је Партија заиста била равноправан противник римској држави на Истоку. Клаудије је радо прихватио захтев Парћана јер му је омогућио да их, слањем Мехердата, на неки начин понизи.²⁵⁶ Задатак да парћанског принца отпрати до обале Еуфрата

---

²⁵² Garzetti, *From Tiberius to the Antonines*, 125. За датум посланства види: V. Levick, *Claudius*, London 1990, 159.

²⁵³ Tac. *Ann.* XII 10.

²⁵⁴ Dabrowa, *Electrum* 24, 2017, 178-179.

²⁵⁵ Tac. *Ann.* XII 11.

²⁵⁶ Levick, *Claudius*, 159.

поверен је Гају Касију Лонгину, намеснику Сирије,²⁵⁷ једном истакнутом појединцу и еминентном адвокату.²⁵⁸

Тацит опширно описује Мехердатов покушај преузимања трона у Партији, који је завршен неуспехом, иако је Мехердат имао подршку својих присталица и сиријског намесника. Наиме, Касије Лонгин је прво Парћане који су тражили новог краља позвао у логор код Зеугме у Комагени, где се налазио и Акбар, краљ Арабљана. Римски намесник је саветовао Мехердату да крене одмах у Партију, јер варвари умеју често да промене мишљење уколико дуго чекају. Мехердат, задржан код Едесе од стране Акбара, није кренуо према Месопотамији, него ка Јерменији, кроз коју је пут био лошији због надоласке зиме. Изморени од пешачења по планинама и снегу, његови војници успели су да пређу Тигар и стигну до Адијабене, чији је краљ Изат тврдио да је био Мехердатов присталица, иако је потајно подржавао Готарза. У међувремену је парћански краљ одуговлачио, мењајући положаје и поткупљујући непријатеље. Није му се журило да прихвати директан сукоб са Мехердатом, пошто је прво морао да обезбеди себи подршку. Готарз је успео да приволи Мехердатове савезнике да пређу на његову страну, што му је значајно олакшало борбу против њега. Преварени Мехердат се предао, а парћански краљ му је затим одсекао уши и пустио га да оде.²⁵⁹ Овај Готарзов потез требало је да спречи Мехердату да поново постане краљ, али и да понизи Римљане.²⁶⁰ Разлози Мехердатовог неуспеха могу се свести на следеће: избор погрешног пута, издају савезника, али и двоумљење парћанске аристократије, јер су једни подржавали Мехердату, а други Готарза.²⁶¹

6. 3. Радамист у Јерменији

Не можемо пренебрегнути једну појаву која је временом постала уобичајена у римско-парћанским односима, а то је да је смена на парћанском престолу скоро увек праћена сменом на јерменском престолу, и обратно. Након смрти Готарза II 51. године, Клаудије није био превише заинтересован да се меша у избор новог парћанског краља,

---

²⁵⁷ Tac. *Ann.* XII 11.

²⁵⁸ Garzetti, *From Tiberius to the Antonines*, 125; Levick, *Claudius*, 159.

²⁵⁹ Tac. *Ann.* XII 12-14.

²⁶⁰ Ellerbrock, *The Parthians*, 52;

²⁶¹ Dabrowa, *Electrum* 24, 2017, 179. Уп. E. Keitel, *The Role of Parthia and Armenia in Tacitus Annals 11 and 12*, *The American Journal of Philology* 99, 1978, 467-468.

те је на упражњени трон у Партији постављен Вонон (као Вонон II), владар Медије Атропатене. Он је веома кратко држао власт, па га је исте године заменио његов син Вологез I. Он је успео да консолидује ситуацију у Партији и изазове анархију у Јерменији.²⁶² У Иберији је и даље владао Фаразман, који је имао сина по имену Радамист, за кога Тацит пише да је био властољубив и да се више пута жалио како му очева старост ускраћује ионако мало иберско краљевство. Да би умирио свог сина, остарели Фаразман га је саветовао да преузме престо у Јерменији од Митридата преваром, а не силом.²⁶³ Из Тацитовог излагања следи да се у ствари плашио да би Радамист могао да га збаци с власти. Радамист је пронашао уточиште код стрица у Јерменији, рекавши му да се посвађао са оцем због маћехине мржње. Када је завршио са хушкањем јерменских великаша на побуну, Митридата је обавестио да ипак жели да се помири са Фаразманом.²⁶⁴ Склопивши заверу, Фаразман и Радамист су схватили да је потребно покренути рат против Митридата, о којем Тацит извештава.²⁶⁵ За повод је узет један небитан, вероватно измишљен разлог. Митридат је тобоже сметао брату у борби против албанског краља. Затим је Радамист са великом војском напао Митридата и отерао га у тврђаву Горнеју, где је Митридат добио заштиту римског гарнизона под командом префекта Целија Полиона и центуриона Касперија. Схвативши да силом не може заузети утврђење, Радамист је одлучио да поткупи споменутог префекта, иначе познатог по грамзивости. Чим је Касперије, који је био против издаје јерменског краља, отишао у Сирију како би обавестио тадашњег намесника Гаја Умидија Квадрата о тренутној ситуацији у Јерменији, Полион је одмах притиснуо Митридата. Сугерисао му је да се што пре измири са Фаразманом, алудирајући на вероломност Јермена и недовољну снабдевеност утврђења. Митридат је прихватио овај предлог, али тек након што су Радамист и Целион поткупили друге војнике, који су јерменском краљу запретили да ће га напустити уколико не прихвати мир. Иако је изгледало да је Митридат успео да сачува свој живот, Радамист га је 51. године погубио заједно са женом и синовима. Сиријски намесник Умидије Квадрат је тада сазвао ратни савет, на којем се расправљало о потенцијалном походу против Радамиста, јер је он својим поступцима нарушавао и углед римске државе. Донета је одлука да се изабере мање ризичан потез, тј. требало је подстицати незадовољство Јермена владавином новог краља. Тацит сликовито дочарава

---

²⁶² Garzetti, *From Tiberius to the Antonines*, 125.

²⁶³ Tac. *Ann.* XII 44.

²⁶⁴ Tac. *Ann.* XII 44-45.

²⁶⁵ Tac. *Ann.* XII 45-49. Уп. Levick, *Claudius*, 159-160; Garzetti, *From Tiberius to the Antonines*, 125-126.

ову одлуку: *...Нека само влада Радамист у земљи стеченој разбојништвом, нека буде омражен, озлоглашен. Нама је то више у интересу неголи да је славом стекао ту земљу.*²⁶⁶ Римско незадовољство је порасло када је прокуратор Кападокије Јулије Пелигно, оставши без војске, 52. године пронашао уточиште код Радамиста. Пелигно је прво сакупио помоћне трупе у провинцији, под изговором да жели да поврати Јерменију, али је на крају, како сведочи Тацит, опљачкао савезнике горе него непријатељи. Потом су га напустили његови војници.²⁶⁷ Због тога је Пелигно, изложен непријатељским нападима, био принуђен да пребегне код Радамиста. Он га је подстицао да се крунише, обећавајући му помоћ. Пелигнуво понашање је било срамотно по Римљане, те су они послали Хелвидија Приска, са једном легијом, да заведе ред на овом простору. Прешавши преко Таура усиљеним маршем, он је почео да испуњава свој задатак, али је убрзо добио налог да се врати у Сирију, да не би Парћанима пружио повод за рат.²⁶⁸ У модерној историографији се претпоставља да је Хелвидије Приск заповедао неком од сиријских легија.²⁶⁹ У обзир долазе *III Gallica*, *VI Ferrata* или *X Fretensis*, које су под Клаудијем биле стациониране у поменутој провинцији.²⁷⁰ Немирна ситуација на јерменском двору је ишла на руку новом парћанском краљу, Вологезу I, који је сматрао *да је куцнуо час да упадне у Јерменију, земљу којом су владали његови преци и коју је туђински краљ злочинством придобио.*²⁷¹

6. 4. Преузимање контроле над Јерменијом и припрема за рат

Ступањем Вологеза I на парћански престо 51. године, Римљани су за противника добили једног моћног и амбициозног владара. Због тога је политика одржавања римског утицаја у Јерменији морала бити агресивнија него у претходном периоду.²⁷² Нови парћански краљ је већ на почетку своје владавине предузео прве кораке за јачање положаја Арсакида изван граница своје државе. Поставио је арсакидске принчеве за владаре у вазалним краљевствима Елимији и Харацени, побољшао је и економску ситуацију Партије одржавањем трговинских односа са државама на западу и истоку. У

---

²⁶⁶ Tac. *Ann.* XII 48.

²⁶⁷ Tac. *Ann.* XII 49.

²⁶⁸ Tac. *Ann.* XII 49.

²⁶⁹ Dabrowa, *Electrum* 24, 2017, 180.

²⁷⁰ Ritterling, *Legio*, *RE* 12/1, 1924, 1519, 1589-1590, 1672.

²⁷¹ Tac. *Ann.* XII 50.

²⁷² Уп. Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 104.

оквиру ових мера нарочито значајно је било успостављање контроле над Медијом Атропатеном и Јерменијом. Најпре је желео да утврди контролу над Медијом Атропатеном, па ју је предао у руке брату Пакору. У Јерменији је на трон поставио другог брата Тиридата.²⁷³ Први напад на Јерменију предузет је 51. или почетком 52. године,²⁷⁴ када су парћанске трупе протерале Радамиста. Иберске снаге побегле су без борбе, а градови Артаксата и Тигранокерта су се предали. Тацит пише да су љута зима, несташица хране и болештине натерале Вологеза да напусти Јерменију, што је искористио Радамист да поново успостави власт у држави.²⁷⁵ Он се ипак овде није задржао дуго. Сматрао је Јермене за одметнике који ће се првом приликом поново побунити и опходио се према њима још горе него раније. То је довело до нове побуне. Јермени су са оружјем у рукама опколили краљевску палату и протерали Радамиста. Он је побегао оцу, у Иберију.²⁷⁶ Парћани су искористили новонасталу ситуацију и на јерменски престо довели свог кандидата Тиридата, Вологезовог брата. Вести о томе су у Рим стигле тек крајем 54. године, након Клаудијеве смрти.²⁷⁷ Вологез је могао да поверује да би нови римски цар Нерон, младић познат по љубави према уметности и музици, можда игнорисао губитак удаљених клијентских краљевина.²⁷⁸ Неронова спољна политика, међутим није се у суштини разликовала од традиционалне политике његових претходника из династије Јулијеваца-Клаудијеваца. Новину су представљали дужина трајања и комплексност ратних операција на истоку.²⁷⁹ Тацит описује расположење у Риму када су, крајем 54. године, вести о парћанском продору у Јерменију стигле у град. Он наглашава скептицизам према новом владару и његовим способностима: многи су се питали како ће цар који је тек напунио седамнаест година решити овај проблем, шта очекивати од човека којим руководе једна жена и његови учитељи?²⁸⁰

Док су му се многи подсмевали, Нерон је издао следећа наређења: *да се искупе млади грађани из суседних провинција и да се њима допуне легије на истоку. Даље, да се легије пребаце ближе Јерменији и да оба, одавно устоличена краља, Агрипа и Антиох,*

---

²⁷³ Joseph. *AJ* XX 74. За Вологезову политику види: Dabrowa, *Electrum* 28, 2021, 51-52; Ellerbrock, *The Parthians*, 53.

²⁷⁴ За датум види: Levick, *Claudius*, 160.

²⁷⁵ Tac. *Ann.* XII 50.

²⁷⁶ Tac. *Ann.* XII 50-51.

²⁷⁷ Levick, *Claudius*, 160; Dabrowa, *Electrum* 28, 2021, 52.

²⁷⁸ Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 104.

²⁷⁹ Garzetti, *From Tiberius to the Antonines*, 170-171.

²⁸⁰ Tac. *Ann.* XIII 6.

припреме трупе како би могли не чекајући напад, да ударе на парћанске крајеве и да истовремено изграде мост преко Еуфрата; Малу Јерменију преда Аристобулу, област Софене Сохему, заједно са краљевским достојанством.²⁸¹ Видимо да је Нерон желео да ојача и обезбеди источну границу Царства. Римски савезници, Антиох IV из Комагене и Агрипа II из Халкиде, добили су задатак да скупе трупе за инвазију на Партију и подигну мостове преко Еуфрата. Антиох IV био је син Антиоха III, после чије смрти 17. године, је вероватно и Комагена постала римска провинција. Краљевство је поново уступљено Антиоху IV током владавине Калигуле и Клаудија. Аристобул, који је добио на управу Малу Јерменије био је рођак Агрипе II. С обзиром да су се Антиохове и Аристобулове територије граничиле са Јерменијом, они су могли да имају одбрамбену улогу у предстојећем сукобу са Парћанима.²⁸²

Нерон је за заповедника одредио Гнеја Домиција Корбулона, коме су на управу дате Кападокија и Галатија, са легијама *III Gallica* и *VI Ferrata* и помоћним јединицама. Корбулон је долазио из породице у којој су старе традиције сенаторске аристократије биле јаке. Његов отац је вероватно био бивши претор, кога Тацит спомиње 21. године.²⁸³ Корбулон се истакао ратујући против Германа. Он је 47. године заповедао војском Доње Германије. Одбацио је напад Хаука на римску територију и умирио Каненefате и Фризе.²⁸⁴ Дион Касије пише како је Нерон Корбулону за предстојећи рат са Парћанима дао много већу војску него што је то ико раније имао, знајући да ће он покорити варваре и неће се побунити против њега.²⁸⁵ Корбулонов задатак била је обнова римског протектората над Јерменијом. Именовање искусног војсковође као што је био Домиције Корбулон показује колико су озбиљно Римљани схватили ситуацију. Избор овако способног команданта је у јавности посматран као знак царског самопоуздање.²⁸⁶ Неколико помоћних одреда и легије *X Fretensis* и *XII Fulminata* остављени су у Сирији под командом сиријског намесника Умидија Квадрата.²⁸⁷ Видимо да је Корбулон приликом преузимања пограничне провинције Кападокије поделио са сиријским

---

²⁸¹ Tac. *Ann.* XIII 7.

²⁸² A. A. Barrett, *Annals 14.26 and the Armenian Settlement of A. D. 60*, *The Classical Quarterly* 29, 1979, 466-467.

²⁸³ Tac. *Ann.* III 31 спомиње бившег претора Домиција Корбулона који се у сенату жалио на младог племића Луција Сулу, што му на гладијаторској представи није уступио место. Уп. M. Hammond, *Corbulo and Nero's Eastern Policy*, *Harvard Studies in Classical Philology* 45, 1934, 84-85.

²⁸⁴ За Корбулонову каријеру пре 54. године види: *PIR*² D 142; Hammond, *Harvard Studies in Classical Philology* 45, 1934, 87-88.

²⁸⁵ Dio, LXII 19. 3.

²⁸⁶ J. Malitz, *Nero*, Malden-Oxford-Carlton 2005, 58.

²⁸⁷ Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 105. О припремама римске војске за рат и распореду трупа види и: Garzetti, *From Tiberius to the Antonines*, 171.

намесником легије стациониране на истоку.²⁸⁸ Парћани су се, међутим, повукли из Јерменије. Тацит овај маневар повезује са појавом Вологезовог супарника Вардана.²⁸⁹ У модерној историографији није сасвим разјашњено да ли је он био син Вологеза I²⁹⁰ или Готарзовог брата Вардана.²⁹¹ У међувремену, Корбулон је 55. године отишао у Киликију и сусрео се са сиријским намесником Умидијем Квадратом. Њих двојица послали су изасланике Вологезу, тражећи од њега да остане веран Риму и да пошаље таоце који би били гарант мира између Рима и Партије. Вологез је, суочен са унутршњим проблемима, послао најугледније људе из породице Арсакида у Рим. У сенату су тада ковали Неронов успех у звезде, предлагано је да се одржи благодарење, а да се цар том приликом појави у одори тријумфатора уз овације, као и да се у храму Марса Осветника постави царева биста.²⁹² Поново су Римљани постигли успех у односима са Партијом захваљујући унутрашњим неприликама њиховог источног суседа, које су све више крњиле моћ парћанске државе.

6. 5. Корбулонов поход

Прва римска интервенција завршена је 55. године, када је Вологез пристао на услове које су му Римљани диктирали. Тиридат је, међутим, и даље остао на јерменском трону. Он је, упркос чињеници да му је изостала Вологезова помоћ, успео да одржи моћ у Јерменији све до 58. године, захваљујући подршци струје наклоњене Парћанима.²⁹³ Видљива је тенденција обнове римског утицаја који је ослабио током последњих година Клаудијеве владе, али је и даље било немогуће покренути обимније ратне операције због неспособности римских трупа, за чије је оспособљавање између 55. и 58. године био задужен Корбулон.²⁹⁴ О недисциплинованости римских одреда на Истоку нас обавештава Тацит који пише да је Корбулону било теже да се бори против распуштености сопствених војника, него непријатељских заседа. Војници доведени из Сирије били су незаинтересовани за рат због дугог мира, а неки ветерани никада нису били на стражи, у рову, нити су имали шлемове и оклопе. Корбулон је уместо старих и

---

²⁸⁸ Ritterling, *RE* XII/1, 1254.

²⁸⁹ Tac. *Ann.* XIII 7.

²⁹⁰ K. Gilmartin, Corbulo's Campaigns in the East: An Analysis of Tacitus' Account, *Historia* 22, 1973, 586; Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 105.

²⁹¹ Dabrowa, *Electrum* 28, 2021, 52; Ellerbrock, *The Parthians*, 58.

²⁹² Tac. *Ann.* XIII 8-9.

²⁹³ Dabrowa, *Electrum* 28, 2021, 52.

²⁹⁴ Garzetti, *From Tiberius to the Antonines*, 172.

болесних доводио нове регруте, подстицао је и снажио слабе, хвалио агилне. Строга дисциплина значила је кажњавање грешака каква је била напуштање застава.²⁹⁵ Гнеј Домиције Корбулон је у зиму 57/58. године, пред обнову ратних операција, отишао у Јерменију упркос тешким временским приликама. Војску је сместио на највишем месту јерменског платоа, на одличној позицији за надгледање Тиридатовог кретања.²⁹⁶ Овде су одреди чекали пролеће, а команда над помоћним кохортама, које су чиниле римску заштитницу, поверена је примипилару Пакцију Орфиту.²⁹⁷ Након што је Пакције доживео пораз због непоштовања наређења да сачека долазак појачања, Тиридат је уз Вологезову помоћ, напао и опустошио Јерменију.²⁹⁸ Парћанске операције су званично покренуте у пролеће 58. године, када су многи делови јерменске државе нападнути и стављени „под ватру и мач“.²⁹⁹

Истовремено се грађански рат између Вологеза и Вардана у Партији завршио, али парћанском краљу на руку нису ишли немири који су избили у Хирканији. Корбулон је био принуђен да промени тактику војевања због герилског рата који је Тиридат водио: војници су подељени у мање групе са задатком да врше казнене експедиције и пљачкају јерменску државу, док је савезницима наређено да нападају Јерменију са југозапада и североистока.³⁰⁰ Корбулон је Антиоху, владару Комагене, наредио да упадне у области са којима се граничило његово краљевство. У борбама је, судећи према Тацитовом излагању, учествовао и Фаразман Иберски. Историчар бележи да је пустио маха својој старој мржњи према Јерменима како би доказао верност Римљанима. Тацит помиње и Мосхе, који су пре свих других тамошњих племена постали римски савезници. Њихов задатак био је да упадају у беспутне јерменске крајеве.³⁰¹ Мосхи су живели између Јерменије и Колхиде, око изворишта реке Фазиса.³⁰² Видевши да Вологез не може помоћи брату због устанка у Хирканији, Корбулон је сугерисао Тиридату да се обрати Нерону: *Ако одбаци закаснелу наду, ако прихвати оно што му се пружа и што му је на дохват руке, може рачунати са сигурним престолом и успехом без проливања крви.*³⁰³ Пошто су преговори пропали, Тиридат је покушао да увуче римског команданта у замку,

---

²⁹⁵ Tac. Ann. XIII 35.

²⁹⁶ Garzetti, *From Tiberius to the Antonines*, 172.

²⁹⁷ Tac. Ann. XIII 36.

²⁹⁸ Tac. Ann. XIII 36-37.

²⁹⁹ Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 106.

³⁰⁰ Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 106-107.

³⁰¹ Tac. Ann. XIII 37.

³⁰² Koestermann, *Cornelius Tacitus, Annalen*, 307.

³⁰³ Tac. Ann. XIII 37.

тражећи од њега да се лично састану, али да Римљани дођу без оклопа и шлемова, као у време мира. Тацит посебно наглашава да војници без оклопа не могу да се супроставе стрелцима на коњима.³⁰⁴ Тиридат је очигледно рачунао да ће ти стрелци десетковати римске војнике. Парћани су иначе у античком свету били познати као изузетно вешти стрелци на коњима. Ове врсте јединица су играле веома важну улогу у њиховој војсци.³⁰⁵ Корбулон је, прозревши превару, одговорио да је праведније да о питању које се тиче свих разговарају пред обе војске, одредивши једно место које је због конфигурације терена било погодно за пешадију и коњицу. Римски војсковођа је тога дана распоредио војску на следећи начин: на крила је поставио савезничке кохорте и помоћне трупе, добијене од краљева, а у средину легију *VI Ferrata*, којој је придодао 3000 бораца легије *III Gallica*.³⁰⁶ Изгледа да је очекивао битку са противничком војском. До састанка Корбулона и Тиридата није дошло јер се Тиридат повукао у последњем тренутку, сумњајући у превару или зато што је хтео, по Тациту, да нападне римске транспорте са Понта и из Трапезунта.³⁰⁷ Римљани су тада одлучили да се упусте у заузимање јерменских утврђења. Најпре се Артаксата предала 58. године, а 60. године освојена је и Тигранокерта. Тацит каже да је Корбулон као своју базу одабрао најјаче утврђење Воландум, док је мања препустио Корнелију Флаку и заповеднику логора Инстеју Капитону. Римске трупе су без превеликих потешкоћа заузеле Воландум.

Иста срећа послужила је и Флака, који је освојио три кастела, а остала утврђења су му се добровољно предала. Ови успеси су подстакли Корбулона да нападне Артаксату.³⁰⁸ Тиридат је одлучио да га спречи да заузме јерменску престоницу. Знао је да ће људи из стида изгубити поверење у њега и да ће га римски одреди опколити на неподесном терену. Успео је у једном тренутку да намами Римљане у клопку, али то није изненадило Корбулона, јер је он, како Тацит преноси, распоредио војску и за марш и за борбу.³⁰⁹ Јерменски краљ је покушао на све начине да ослаби римске редове, али је на крају био принуђен да се повуче. Корбулон је након тога размишљао да крене одмах, још исте ноћи, са легијама на Артаксату, мислећи да је Тиридат тамо побегао. Извиђачи су му јавили да је краљ кренуо на дуг пут, у Медију или Албанију, те он одлучи да сачека јутро.

---

³⁰⁴ Тац. *Ann.* XIII 38.

³⁰⁵ G. Karamian, K. Farrokh, M. F. Kiapi, H. N. Lojandi, Graves, Crypts and Parthian Weapons excavated from the Gravesites of Vestemin, *Historia i swiat* 7, 2018, 59.

³⁰⁶ Тац. *Ann.* XIII 38.

³⁰⁷ Тац. *Ann.* XIII 39.

³⁰⁸ Тац. *Ann.* XIII 39.

³⁰⁹ Тац. *Ann.* XIII 40.

Када су Римљани са лако наоружаном пешадијом опколили градске зидине Артаксате, грађани су одлучили да се предају без борбе. Иако су им због тога поштедели животе, римске трупе су разориле и сраниле град са земљом. Тацит покушава да оправда овакав потез Римљана, алудирајући на то да они нису могли држати град са јаким бедемима без снажног гарнизона у њему. Напоменуо је да, ако би град оставили читав, без посаде, његово заузимање не би било ни корист ни подвиг.³¹⁰ Након освајања Артаксате 58. године, Нерон је извикан за императора, сенат је одлучио да одржи благодарење, да се Нерону подигну статуе и славолуци, да му се одреди неколико узастопних конзулата, чак и да се дани када је победа постигнута, када је у Рим стигла вест о њој и када је обавештен сенат, буду проглашени за празнике.³¹¹ У пролеће 59. године на ред је дошла и друга јерменска престоница. Након освајања Артаксате, Корбулон је желео да искористи страх непријатеља, који би, по њему био још већи уколико би Римљани заузели и Тигранокерту.

Тацит пише како је Корбулон кренуо са војском која није имала изглед нападача, како не би непријатељу одузео наду на милост, али са свом потребном опрезношћу, јер је добро познавао колебљивост и непослушност Јермена.³¹² Неки варвари су молили за милост, други су напустили села, а било је и оних који су се сакрили по пећинама. Римске трупе су првима поштеделе животе, док су према бегунцима и онима сакривеним по скровиштима били неумољиви. Корбулонове трупе нису трпеле губитке у борбама, али их је мучила несташица хране и воде, као и дуги маршеви и жарко лето. Чим су стигли у обрађене крајеве, војници су купили усеве и освојили два кастела. Први су заузели на јуриш, док је други подлегао опсади. Након разоткривања завере у земљи Таураунита (северно од Тигранокерте, западно од језера Госпитиде), која је Корбулона могла коштати живота, појавили су се посланици из Тигранокерте с вешћу да је градска капија отворена Римљанима и да су њихови суграђани одлучили да се предају. У Корбулонову част посланици му дадоше златну круну као поклон у знак пријатељства. Ово је утицало на римског команданта да град поштеди, као и становништво, не би ли било што покорније.³¹³ Затим је на јуриш освојено утврђење Легерда, које се није предало без

---

³¹⁰ Тас. *Ann.* XIII 41.

³¹¹ Тас. *Ann.* XIII 41; Grazetti, *From Tiberius to the Antonines*, 173 пише да је Нерон вероватно тада по шести пут добио титулу императора.

³¹² Тас. *Ann.* XIV 23.

³¹³ Тас. *Ann.* XIV 24.

борбе. Овај успех је био олакшан јер су Парћани били заузети сузбијањем побуне у Хирканији.³¹⁴

Тиридат је 60. године покушао да продре у пограничне крајеве Јерменије из Медије Атропатене, али није имао успеха. Корбулон пошаље свог легата Верулана са помоћним трупама, а сам крену с легијама и тако принуди Тиридату да се повуче и *окани се жеље да ратује*.³¹⁵ Римљани су 60. године повратили Јерменију, на чији престо је Нерон довео Тиграна V, унука Тиграна IV (кога је Август поставио на трон 6. године), праунука Херода Великог, а са мајчине стране и праунука Архелаја, последњег краља Кападокије, који је умро 17. године.³¹⁶ Корбулон се повукао у Сирију, где је постављен за намесника, јер је његов претходник Умидије Квадрат умро. Тада се под његовом командом налазило свих пет легија: *III Galica*, *III Scythica*, *VI Ferrata*, *X Fretensis* и *XII Fulminata*.³¹⁷ Како би лакше контролисао Јерменију, њене пограничне области ставио је под управу римских савезника: Фаразмана Иберског, Полемона Понтског, Аристобула из Мале Јерменије и Антиоха из Комагене.³¹⁸

6. 6. Тигран V и Луције Цесеније Пет

Нови јерменски краљ Тигран V, с обзиром на то да је доста времена провео као талац у Риму, наишао је на подељена осећања у Јерменији. Тацит бележи да није примљен без опозиције јер су неки (вероватно припадници аристократије) били наклоњени Арсакидима. Због тога је одређено да га чувају римски одреди, тачније хиљаду легионара, три савезничке кохорте и два одреда коњице.³¹⁹ Римски утицај у Јерменији је био поново успостављен захваљујући, пре свега, Корбулоновим ратним операцијама из 58-60. године, али и срећним околностима које су Риму ишле на руку. Наравно, ово није био први пут да Римљани, користећи се недаћама парћанских владара умешају своје прсте у збивања на јерменском двору. Међутим, њихов утицај на овом простору биће поново уздрман делањем римског штићеника. Тигран V је 61. године

---

³¹⁴ Tac. *Ann.* XIV 25. Уп. Garzetti, *From Tiberius to the Antonines*, 173.

³¹⁵ Tac. *Ann.* XIV 26.

³¹⁶ Garzetti, *From Tiberius to the Antonines*, 174.

³¹⁷ Ritterling, *RE* XII/1, 1256.

³¹⁸ Tac. *Ann.* XIV 26; Уп. Garzetti, *From Tiberius to the Antonines*, 174.

³¹⁹ Tac. *Ann.* XIV 26. Уп. Garzetti, *From Tiberius to the Antonines*, 174; Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 107; Barrett, *The Classical Quarterly* 29, 1979, 465. Ritterling, *RE* XII/1, 1256 је претпоставио да су тада Тиграну послате легије *III Scythica* и *XII Fulminata*.

напао Адијабену, вазалну парћанску државу, чији је краљ Монобаз помагао Вологезу у борби против Хирканаца. Тацит пише како је Тигран V пљачкао и пустошио Адијабену толико и тако дуго, да се више није могло говорити о обичном пљачкашком походу.³²⁰ Изненађујуће је то што римски саветници нису покушали Тиграна да спрече у остваривању намере да нападне Адијабену.³²¹ Можемо претпоставити да су Римљани прећутно подржавали Тигранове поступке, покушавајући тако да прошире своју власт и утицај над парћанским поседима. Прваци Адијабене су ово тешко подносили, а Монобаз је говорио да је Јерменија већ уништена и да сада долазе на ред суседне области: *Ако нас Парти сада не одбране, лакши ће нам бити римски јарам ако се предамо него ако нас зароби.*³²² Ово је утицало на Вологеза да прекине сукобе са Хирканцима и предузме поход против Рима и Тиграна.

Вологез је, како бележи Тацит, сазвао ратни савет. Стао је поред Тиридата и започео говор овако: *Овај човек и ја синови смо истог оца. Као најстаријем припао ми је парћански престо, брату сам дао Јерменију, трећем по реду степена парћанске моћи, јер Пакор је већ раније постао господар Међана. Мислио сам да сам тако учинио крај старим братским мржњама и борбама које су раздирале нашу кућу. Али Римљани то не допуштају, и до сада су увек кршили мир на своју штету, сада га крше себи на пропаст. Не поричем: желео сам правдом, а не крвљу, договором, а не оружјем да сачувам оно што су освојили моји преци...* Парћански краљ је затим Тиридата овенчао дијадемом и тако му је поверио јерменски престо. Коњичком одреду парћанске краљевске гарде, којим је заповедао племић по имену Монес, наложио је да заједно са Монобазом и његовим трупима истерају Тиграна из Јерменије.³²³ Сазнавши преко гласника за Вологезове намере, Корбулон је Тиграну у помоћ послао две легије под командом Верулана Севера и Ветија Болана.³²⁴

У Јерменију су вероватно послате легије *III Scythica* и *XII Fulminata*, док су на Еуфрат биле доведене *III Gallica*, *VI Ferrata* и *X Fretensis*.³²⁵ Корбулон је писао Нерону да је Јерменији потребан посебан командант, јер је он заузет одбраном Сирије, којој прети напад из Партије.³²⁶ У међувремену, Тигран је успео, заједно са Римљанима, да

---

³²⁰ Тас. *Ann.* XV 1.

³²¹ Malitz, *Nero*, 59.

³²² Тас. *Ann.* XV 1.

³²³ Тас. *Ann.* XV 2.

³²⁴ Тас. *Ann.* XV 3.

³²⁵ Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 108.

³²⁶ Тас. *Ann.* XV 3.

одбије напад парћанских одреда, којима је заповедао Монес, на Тигранокерту.³²⁷ Изгледа да су Монесове трупе биле само претходница, јер Тацит бележи да се Вологез, у тренутку када му је упућено римско посланство, налазио у Нисибису, 37 римских миља далеко од Тигранокерте. Изасланици, предвођени центурионом Касперијем, су протествовали што је Вологез напао Јерменију и римску војску. Затражили су од парћанског краља да подигне опсаду Тигранокерте. Овакав след догађаја је одговарао и самом Вологезу, који је одавно избегавао отворене сукобе са Римљанима. Пошто је имао проблема са недостатком намирница и испаше за коње, одлучио је да у Рим пошаље изасланике да склопе мир и траже Јерменију.³²⁸ Реч је, претпоставља се, о истим условима који су Римљани предложили 58. године, а Вологез их је одбио. Парћанске трупе су се затим повукле из Јерменије, док су Римљани отишли у Кападокију заједно са Тиграном, где су провели зиму 61/62. године. Нерон је оклевао са одговором.

На крају је донета одлука која се може сматрати неспретном, тј. освајање и успостављање директне контроле над Јерменијом.³²⁹ Овај задатак је 62. године поверен конзулу из 61. године Луцију Цесенију Пету. Под његовом командом биле су легије *III Scythica* и *XII Fulminata*, које су претходне године биле у Јерменији, као и *V Macedonica*, која је нешто раније прекомандована из Доње Мезије. Ту су биле и помоћне трупе са Понта, из Галатије и Кападокије.³³⁰ Жељан славе и моћи, Пет је, не утврдивши зимски логор, нити обезбедивши залихе, упао у Јерменију, с намером да заузме Тигранокерту и опљачка крајеве које је Корбулон поштедео.³³¹ У Рандеји, на десној обали Арсанија, у близини града Арсамосате, започео је градњу главног логора, одакле је пљачкао области у којима нису биле стациониране парћанске трупе.³³² Вологез је, схвативши да ништа не може урадити против Корбулона на Еуфрату, окренуо све своје снаге према Јерменији. Неспретни Пет направио је неколико погрешних потеза, који су га коштали пораза. Након неколико победа које је Вологез остварио над његовом пешадијом и коњицом, Пет је одлучио да пошаље Корбулону писмо, молећи га да дође и спасе бојне знаке, орлове и име.³³³ Корбулон је оставио део трупа да штите границу Сирије на Еуфрату и запутио се у Јерменију преко Комагене и Кападокије. На путу је сретао многе Петове војнике, које

---

³²⁷ Tac. *Ann.* XV 4.

³²⁸ Tac. *Ann.* XV 5.

³²⁹ Garzetti, *From Tiberius to the Antonines*, 175.

³³⁰ Tac. *Ann.* XV 6.

³³¹ Tac. *Ann.* XV 8.

³³² Garzetti, *From Tiberius to the Antonines*, 176.

³³³ Tac. *Ann.* XV 11.

је саветовао да се врате под своју заставу и замоле Пета за опроштај. Своје легије охрабрио је речима: *Награда за ваш труд неће бити заузимање јерменских села и градова, већ римског логора у коме се налазе две легије.*³³⁴ Очекујући Корбулона, парћански краљ је намеравао да што пре приведе борбу крају, нападајући час логор, час утврђење Арсамосату. Покушавао је да изазове Римљане на битку, али није успевао.³³⁵ Пет одлучи да пошаље гласнике Вологезу, на шта је овај одредио Васака, заповедника коњице, да пође на преговоре. Њихов резултат је у ствари потврдио капитулацију римског команданта: одлучено је да Вологез прекине опсаду легијског логора код Арсамосате, да римске трупе напусте Јерменију, да Римљани предају Парћанима кастел. Када то буде завршено, Вологез ће моћи да пошаље посланике Нерону.³³⁶ Парћани су заповедили римском команданту да изгради мост преко реке Арсаније у знак њихове победе, а чак су се проносили гласови да су легионари морали да прођу испод јарма и да отрпе многа друга понижења.³³⁷ Вологез је затим послао изасланике Корбулону да дигне утврђења с оне стране Еуфрата, и да Еуфрат буде граница као и пре. На ово је римски командант одговорио захтевом да Парћани напусте Јерменију. Парћански краљ је коначно пристао. Корбулон поруши утврђења на обали Еуфрата, а Јерменија остане препуштена сама себи.³³⁸

Почетком пролећа 63. године Вологез I је Римљанима, преко посланика, упутио писмо. У њему је стајало да одустаје од Јерменије, коју су *богови предали у руке Парћима, не без срамоте за Римљане.* Вологез је истицао да је затворио Тиграна, а Пета и његове легије пустио читаве, мада је могао да их уништи. Дао је довољно доказа своје моћи, примером показао своју благост. У писму је такође стајало, да би Тиридат дошао у Рим да прими дијадему, али га спречавају свештеничке обавезе. Зато ће бити свечано крунисан пред бојним знацима и пред царевом сликом, уз присуство легија.³³⁹ Пошто је Вологезово писмо противречило Петовом извештају, да је ситуација непромењена, Римљани су одлучили да питају центуриона, који је дошао са посланицима, како стоје ствари у Јерменији. Он им је рекао да су сви Римљани напустили земљу. Схвативши да му се варвари подсмевају, Нерон, заједно са својим првацима, одлучи да пошаљу Корбулона у рат. За цивилног управника Сирије постављен је Гај Цестије, а поновни

---

³³⁴ Тас. *Ann.* XV 12.

³³⁵ Тас. *Ann.* XV 13.

³³⁶ Тас. *Ann.* XV 14.

³³⁷ Тас. *Ann.* XV 15.

³³⁸ Тас. *Ann.* XV 17.

³³⁹ Тас. *Ann.* XV 24.

избор Корбулона указује на то да Римљани нису хтели да направе исту грешку као са Петом. Када се Пет вратио у Рим очекујући тешку казну, Нерон се задовољи само да му се подсмехне, рекавши: *опростиће му одмах да се не би разболео*.³⁴⁰

6. 7. Компромис и крунисање

Корбулон је 63. године под својом командом имао велику војску за предстојећи сукоб са Вологезом. Легије *III Scythica* и *XII Fulminata*, које су претрпеле велике губитке и биле деморалисане и неспособне за борбу, враћене су у Сирију. Корбулон је са собом у Јерменију повео легије *VI Ferrata* и *III Gallica*, као и *V Macedonica*. Придружила му се и *XV Apollinaris*, прекомандована из Паноније. Поред тога, доведени су одабрани одреди из Илирика и Египта, савезничка коњица и пешадија, као и помоћне трупе добијене од клијентских краљева; тетрарси, краљеви, префекти, прокуратори и пропреторски легати провинција у суседству Сирије добили су писмена упутства да следе Корбулонова наређења.³⁴¹ Ипак до новог сукоба није дошло. Корбулон није одбио Тиридатове и Вологезове посланике који су дошли да преговарају о миру, него им је преко једног центуриона пренео поруку која није била непријатељска: *joш није дотле дошло да се мора бити одсудни бој*.³⁴² Наглашено је да су обе стране имале много успеха, да ни једнима, ни другима није у интересу да се рат настави: било би боље да Тиридат прими на поклон краљевство поштеђено пустошења, а и Вологезу ће бити у интересу да склопи савез са Римљанима, због унутрашњих тешкоћа с којима се морао борити. Иако је Корбулон у једном тренутку желео да застраши варваре, они нису гајили непријатељску мржњу према њему, већ су из поверења прихватили његов савет. Парћани су предложили да се састану ради преговора, на месту на коме је Пет недавно био опседнут са легијама, што је Корбулон прихватио.³⁴³

Неколико дана касније, представници обе стране су се састали у Рандеји и споразумели о условима за завршетак рата.³⁴⁴ Тиридат је тада много говорио о племенитости свога рода и додао, с много уздржаности да ће поћи у Рим и однети Цезару

---

³⁴⁰ Tac. *Ann.* XV 25.

³⁴¹ Tac. *Ann.* XV 25-26.

³⁴² Tac. *Ann.* XV 27.

³⁴³ Tac. *Ann.* XV 28.

³⁴⁴ Dabrowa, *Electrum*, 28, 2021, 53.

нову славу – молбу једног Арсакида, мада Парћани нису поражени.³⁴⁵ Договорено је да парћански принц Тиридат пред Неронову слику положи знаке јерменског краљевског достојанства и да их поново прими само из царевих руку. Наредних дана приређено је велико славље у обема војскама, парадирало се на улицама са блиставим орловима, бојним знацима, са сликама богова – призор као у храму; у средини трибунал, на њему курулна столица, на њој кип Нерона.³⁴⁶ Парћански краљ му је пришао, скинуо је дијадему са своје главе и ставио је пред кип. Овај призор, како Тацит пише, дирнуо је све присутне, пред очима им је био покољ и опсада римских трупа; а сада се судбина окренула: Тиридат иде да се покаже свету, а како се мало разликује од заробљеника!³⁴⁷ Када је Вологез затражио од Корбулона да Тиридат буде поштеђен срамних и понизних поступака, попут предаје мача или чекања пред вратима, Тацит наглашава да он није познавао римска схватања: *за нас је важна суштина власти, а не празне форме.*³⁴⁸ Завршетак сукоба између Римљана и Парћана прослављен је и затварањем Јанусовог храма, али нико није желео да прича о чињеници да је римска позиција на истоку тада била ослабљена.³⁴⁹

Пре него што је кренуо у Рим, Тиридат је као таоца оставио своју ћерку. На путу је посетио своју браћу, Пакора у Медији Атропатени, Вологеза у Егбатани.³⁵⁰ Пролазећи кроз 2/3 царства, свуда је дочекиван великодушно, уз свечане пријеме. Верује се да је цело Тиридатово путовање, које је трајало девет месеци, било финансирано од стране Рима, тачније од римског цара.³⁵¹ У прилог овоме иде и Светонијев исказ да је Нерон на Тиридату, у шта и он сам не верује, трошио осамсто хиљада сестерција дневно, а на растанку му је даровао преко сто милиона сестерција.³⁵² Стигавши у Италију, Тиридат се са Нероном састао у Неаполису. О свечаном чину Тиридатовог крунисања 66. године нас обавештавају Светоније и Дион Касије. Цар је едиктом објавио када ће представити Тиридату народу. Пошто је време било облачно, све се морало одложити за неки погоднији дан.

Том приликом је Нерон око храмова на Форуму поставио наоружане кохорте, а сам је, у тријумфалној одећи, седео на курулној столици код говорнице, окружен бојним

---

³⁴⁵ Tac. *Ann.* XV 29.

³⁴⁶ Tac. *Ann.* XV 29.

³⁴⁷ Tac. *Ann.* XV 29.

³⁴⁸ Tac. *Ann.* XV 31.

³⁴⁹ Malitz, *Nero*, 60-61.

³⁵⁰ Tac. *Ann.* XV 30-31.

³⁵¹ Sheldon, *Rome's Wars in Parthia*, 115.

³⁵² Suet. *Nero*, 30.

знацима и заставама. У једном тренутку избила је велика бука, што је будућег јерменског краља уплашило толико да неколико минута није могао говорити. Када је народу наређено да се смири и утиша, Тиридат се, повративши храброст и угушивши свој понос попео на позорницу и обратио цару. Рекао је: *Господару, ја сам наследник Арсака, брат краљева Вологеза и Пакора, твој роб. И дошао сам теби, мом божанству, да те величам као што то радим са Митром. Судбина коју ми спремаш ће бити моја; јер си ти моје богатство и вера.* Нерон му се након тога захвалио што је лично дошао код њега, прогласио га је краљем Јерменије, уз напомену, да римски цар има моћ да одузима краљевства и предаје их.³⁵³

Миром у Рандеји решена је, како је један научник приметио, „шаховска игра“ или психолошки рат за Јерменију: Тиридат је прихваћен за јерменског краља, али уз услов да мора бити крунисан од стране римског цара у Риму.³⁵⁴ Оваква пракса постављања новог јерменског краља, стабилизовала је односе између Рима и Партије на неколико деценија, обезбеђујући тако жељени мир, који ће бити нарушен тек у време Антонина, тачније, током Трајанове владе.

---

³⁵³ Suet. *Nero*, 13; Dio, LXIII 4-5.

³⁵⁴ Ellerbrock, *The Parthians*, 57.

7. Закључак - вечити (не)пријатељи

Римски императиви у спољној и унутрашњој политици, уопштено гледано, могу се свести на: очување реда и мира, достизање славе и велике моћи. *Gloria* се током већег дела Републике постизала војним путем, тачније прославом тријумфа. Појединци су хрлили ратном плену и богаћењу, јачајући тако у свим сегментима живота. Њихове амбиције и циљеви временом су постајали идеали, не само владајуће олигархије и аристократије, него и нижих сталежа. Моћ римске државе огледала се у војном и економском погледу, тако да је и очување трговинских односа био један од њихових континуираних задатака. Постојали су тренуци, када Римљани нису били у стању да истовремено остваре горе споменуте императиве, што је доводило до сукоба појединачне и колективне власти. Тада су доношене непримерене, често непотребне одлуке, чије су последице скоро сваки пут биле погубне по римску државу.

У односима између Рима и Партије видљиве су осцилације у римским намерама од њиховог првог контакта до краја арсакидске династије. Период који обрађујем у раду, у погледу римских планова према Партији, поделио бих на два дела:

1. Од Суле до битке код Каре 53. године пре н. е.,
2. Од похода Марка Антонија до Неронове владавине.

У првом периоду могу се уочити смелији римски потези усмерени према Парћанима, попут Сулиног подругљивог понашања током преговора 92. године, Лукуловог напада на Јерменију 70. године, Помпејевог наглог преокрета у односу са Фраатом III и Красове катастрофалне кампање средином 50-их година 1. века. Лукул је безобзирно напао парћанског штићеника Тиграна II, како би заробио Митридата и тако прославио тријумф против њега, не марећи за евентуалне последице које су могле бити изазване мешањем Парћана. Он је у једном тренутку постао свестан ове чињенице, па је одмах започео преговоре са парћанским краљем. Са друге стране, Помпеј, који је склопио иницијални договор са Парћанима 66. године, ослободивши се од претње Митридата, одмах је иступио агресивније према Фраату III. Марко Лициније Крас је био прави пример војсковође жељног славе и богатства, који се водио љубомором и превеликим амбицијама за остварење својих циљева, не узимајући у обзир чак ни добронамерне савете који би му били од велике користи. Сулин састанак са парћанским послаником почетком 1. века, био је само упознавање са новом силом на Истоку, док се Лукулова и

Помпејева дела могу схватити као једна врста експеримента у односу са још недовољно њима познатом Партијом. Парћани су током овог периода само одговарали, или боље речено реаговали на римско понашање, чак иако је понекад требало агресивније наступити. Одржавање контроле над Јерменијом и границе на Еуфрату, постали су кључни елементи римско-парћанских односа у потоњем периоду, а Римљанима је Красов срамотни пораз 53. године пре н. е., био само водич за даље деловање на Истоку.

После пораза код Каре, Римљани су почели још озбиљније, али и подозривије да поступају по овом питању. Антоније је одмах послао Вентидија против одреда који су предводили Лабијен и Пакор II, што показује да Рим није смео да дозволи Партији превелико ширење. Антонијеве кампање 36-34. године пре н. е., биле су само покушај повратка изгубљених бојних знакова, инициране тежњом да се што пре анулирају последице пораза римске војске две деценије раније. Август је такође приметио да према Парћанима морају бити пажљивији, уколико не желе да наштете интересима своје државе. Римски император је могао искористити грађански рат између двојице претендента на парћански престо, како би освојио и потчинио Партију, али се ипак одлучио за мирније решење. Његови дипломатски преговори вратили су некадашњи углед римске државе, свечано овенчан повратком римских бојних знакова, које су раније изгубили Антоније и Крас. Наравно, Римљани су и у овом периоду поступали агресивније, али не без оправданог разлога. Нове сукобе покретало је јерменско питање, које је за обе државе било од великог значаја. Римским царевима су на руку ишле и унутрашње борбе међу Арсакидима, које никада нису прекидане. Артабан II Партски је успео да консолидује ситуацију на парћанском двору, али унутрашње трзавице су и даље биле присутне, што ће се и видети након његове смрти. Поставља се питање да ли би Јерменија икада била доступна Римљанима, да је међу Парћанима владала компактност? Овде би требало узети у обзир и парћански став према Риму. Њихов међусобни контакт покренут је први пут на иницијативу управо Партије, тачније Митридата II, који је увидео да се једна моћна држава приближава њиховој граници. Парћани нису никада отворено исказали жељу за потпуним покорвањем Рима, што је свакако било и апсурдно помислити. Верујем да, када би Рим запретио свом снагом парћанској држави, поново би обе стране пронашле заједничко решење по питању Јерменије. И једнима, и другима је било у интересу одржавање добрих односа на Еуфрату, јер поседовање моћног савезника на источној, односно западној граници, вишеструко би користило. Из тог разлога, ако изузмемо неке индивидуалне случајеве, не би требало сумњати у чињеницу

да никада нису постојали римски мотиви за потпуно покорвање Партије, али и обратно. Римљани јесу слали представнике у борбу за парћански престо, али то је било усмерено само ка слабљењу парћанске моћи, у циљу учвршћивања власти у Јерменији. У овом правцу би требало сагледати и кратке епизоде „римских Парћана“ у борби за власт у Партији, тачније парћанских принчева који су у Риму живели као „таоци.“ Проблем јерменског наслеђа током династије Јулијеваца-Клаудијеваца решаван је војно-дипломатским путем, уз узајамно поштовање Рима и Партије. Идеално решење постигнуто је 63. године, миром у Рандеји, по којем је Партија постављала владаре на јерменски престо, али уз одобрење Рима, тачније римског цара који је спроводио свечани чин крунисања. Постављањем Тиридата на престо Јерменије 66. године, имало је дуготрајну последицу, јер је тада Јерменијом завладала династија Арсакида, која ће на власти остати све до 5. века.

Ако се вратимо на главне римске императиве, које сам на почетку споменуо, можемо рећи да су Римљани у односима са Парћанима тежили једино очувању реда и мира. То је значило, обезбеђивање својих граница, као и одржавање веза са савезницима, како у војном, тако и у економском погледу. Јерменија, као јабука раздора Рима и Партије била је кључан чинилац у реализацији ових циљева.

8. Списак скраћеница

CIL = Corpus Inscriptiounum Latinarum

PIR² = Prosopographia Imperii Romani. Saec. I, II, III I-VIII, Berlin 1933-2015.

RE = Realencyclopädie der classischen Alter tumswissenschaft

9. Коришћена литература и извори

Изворе које сам користио наводио сам углавном по скраћеницама у четвртом издању Oxford Classical Dictionary.

Литература:

G. Alföldy, Die Auxiliartuppen der Provinz Dalmatien, *Römische Heeresgeschichte. Beiträge 1962-1985*, Amsterdam 1987, 244-245.

A. A. Barrett, Annals 14.26 and the Armenian Settlement of A.D.60, *The Classical Quarterly*, 29, 1979, 465-469.

E. Badian, *Roman Imperialism in the Late Republic*, Oxford 1968.

G. La Bua, Horace's East: Ethics and Politics, *Harvard Studies in Classical Philology*, 2013, 265-296.

A. D. H. Bivar, The Political History of Iran under Arsacids, *The Cambridge History of Iran*, vol. 3(1) Cambridge 1983, 21-100.

P. Buongiorno, The Roman Senate and Armenia (190 BC – AD 68), *Electrum* 28, 2021, 89-104.

A. Caballos, W. Eck, F. Fernandez, *El senadoconsulto de Gneo Pisón Padre*, Sevilla 1996.

V. S. Curtis, S. Stewart, *The Age of the Parthians, the Idea of Iran*, Vol II, London and New York 2007.

E. Dabrowa, *La politique de l' état parthe à l'égard de Rome: d' Artaban II à Vologèse (ca. 11 –ca.79 de n.e.) et les facteurs qui la conditionnaient*, Krakow 1983.

E. Dabrowa, Tacitus on the Parthian, *Electrum* 24, 2017, 171-179.

- E. Dabrowa, Parthian-Armenian Relations from the 2nd Century BCE to the Second Half of the 1st Century CE, *Electrum* 28, 2021, 41-57.
- N. C. Debevoise, *Political History of Parthia*, Chicago 1938.
- F. K. Drogula, Who was watching whom? A reassessment of the conflict between Germanicus and Piso, *The American Journal of Philology* 136, 2015, 121-153.
- W. Eck, *The Age of Augustus*, Malden-Oxford-Carlton 2007.
- V. Ehrenberg, A. H. M. Jones, *Documents Illustrating the Reigns of Augustus and Tiberius*, Oxford 1955.
- U. Ellerbrock, *The Parthians. The Forgotten Empire*, London and New York 2021.
- A. Garzetti, *From Tiberius to the Antonines. A History of the Roman Empire AD14-192*, New York 2014.
- K. Gilmartin, Corbulo's Campaigns in the East: An Analysis of Tacitus' Account, *Historia* 22, 1973, 583-626.
- M. Griffin, The Senate's Story, *Journal of Roman Studies* 87, 1997, 249-263.
- E. S. Gruen, The Expansion of Empire under Augustus, *Cambridge Ancient History X: The Augustan Empire 43B.C.-A.D.69*, Cambridge 2008, 147-197.
- M. Hammond, Corbulo and Nero's Eastern Policy, *Harvard Studies in Classical Philology* 45, 1934, 81-104.
- G. Karamian, K. Farrokh, M. F. Kiapi, H. N. Lojandi, Graves, Crypts and Parthian Weapons excavated from the Gravesites of Vestemin, *Historia I swiat* 7, 2018, 35-70.
- E. Keitel, The Role of Parthia and Armenia in Tacitus Annals 11 and 12, *The American Journal of Philology* 99, 1978, 462-473.
- E. Koestermann, *Cornelius Tacitus, Annalen, Band III, Buch 11-13*, Heidelberg 1967.
- B. Levick, *Claudius*, London 1990.
- J. Malitz, *Nero*, Malden-Oxford-Carlton 2005.
- C. U. Merriam, 'Either with us or against us': The Parthians in Augustan Ideology, *Scholia* 13, 2004, 56-70.

- F. Millar, *The Roman Near East 31BC – AD337*, London 1993.
- J. Nabel, Horace and the Tiridates Episode, *Rheinisches Museum für Philologie* 158, 2015, 304-325.
- M. J. Olbrycht, The political – military strategy of Artabanos/Ardawan 2 in AD34-37, *Anabasis. Studia classica et Orientalia* 3, 2012, 215-237.
- M. J. Olbrycht, From Babylonia to the Fields of Bactria. Parthia after the Death of Artabanos II, *Przegląd Humanistyczny* 2, 2013, 101-107.
- M. J. Olbrycht, Germanicus, Artabanos II of Parthia, and Zeno Artaxias in Armenia, *Klio* 98, 2016, 605-633.
- Ж. Петковић, *Спољна политика Понтске краљевине*, Београд 2009.
- Ж. Петковић, *Пад римске Републике*, Београд 2018.
- J. W. Rich, Augustus's Parthian Honours, the Temple of Mars Ultior and the Arch in the Forum, *Papers of the British School at Rome* 66, 1998, 71-128.
- E. Ritterling, *Legio*, *RE* XII/1, 1924.
- F. E. Romer, Gaius Caesar's Military Diplomacy in the East, *Transactions of the American Philological Association* 109, 1979, 189-214.
- H. H. Scullard, *From the Gracchi to Nero. A history of Rome from 133 B.C. to A.D. 68*, London and New York 2011.
- R. M. Sheldon, *Rome's Wars in Parthia: Blood in the Sand*, London and Portland 2010.
- A. N. Sherwin-White, *Roman foreign policy in the East 168 B.C. to A.D. I*, London 1984.
- A. N. Sherwin-White, Lucullus, Pompey and the East, *The Cambridge Ancient History IX: The Last Age of the Roman Republic, 146-43 B.C.*, Cambridge 1992, 229-273.
- E. Stein, *RE* V/1, 144, s. v. Demonaix no. 3.
- E. Strugnell, Thea Musa, Roman Queen of Parthia, *Iranica Antiqua* 43, 2008, 275-298.
- C. H. V. Sutherland, *Roman History and Coinage 44 BC-AD 69*, Oxford 1987.
- T. E. J. Wiedemann, Tiberius to Nero, *CAH X: The Augustan Empire, 43 B.C. – A.D. 69*, Cambridge 2008, 198-255.

10. Прилози

Фотографија 1. Август из Прима Порте

https://en.wikipedia.org/wiki/Augustus_of_Prima_Porta#/media/File:Statue-Augustus.jpg

(Приступљено 9.09.2021)

Фотографија 2.Релфни приказ бојних знакова на Августовом грудном кошу-
https://www.google.com/search?q=August+Primaorte&tbm=isch&ved=2ahUKEwj2j4_DrfLyAhXUiP0HHcXtAswQ2-cCegQIABAA&oq=August+Primaorte&gs_lcp=CgNpbWcQAzIGCAAQCBAeOgUIABCABDoeCAAQHjoECAAQGDohCCMQ7wMQJzoGCAAQBRAeOgYIABAKEBhQmUdYypYBYM-ZAWgAcAB4AIABoAOIAeYUkgEKMTIuOC4xLjAuMZgBAKABAaoBC2d3cy13aXotaW1nwAEB&sclient=img&ei=Jzw6YbbgJtSR9u8PxduL4Aw&bih=358&biw=875#imgrc=jixzj1TWQv3qiM&imgdii=Ir9d3poV—cfkM (Приступљено 9.09.2021)

Фотографија 3. Римски денариј из 19. године пре н. е.

<https://www.arsclassicacoins.com/bidder/#!/auction/lot?a=9&l=877&c=45> (Приступљено 13.09.2021)

Фотографија 4. Римски денариј из 19. године пре н. е.

https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_1843-0116-211 (Приступљено 13.09.2021)

Фотографија 5. Реверс денарија из Пергама 19-18 године пре н. е.

<https://en.numista.com/catalogue/pieces248066.html> (Приступљено 13.09.2021)